Anexă

PORTRETUL

(Nuvelă) VERSIUNEA DIN „ARABESCURI"

§ I

Nicăieri nu se oprea atîta lume ca dinaintea unei prăvălioare de tablouri din piaţa Şciukin. Şi, la drept grăind, prăvălioara asta prezenta cea mai variată colecţie de minunăţii. Cea mai mare parte a tablourilor erau picturi în ulei, date pe deasupra cu lac de un verde închis şi încadrate în rame acoperite cu bronz galben. Un peisaj de iarnă cu copaci albi, o seară cu desăvîrşire roşie, ca vîlvătaia unui incendiu, un ţăran flamand cu pipa în gură, cu o mînă frîntă, semănînd mai degrabă cu un curcan cu manşete, decît cu un om — iată care erau de obicei subiectele tablourilor. La aceasta, mai trebuiesc adăugate cîteva chipuri gravate: portretul lui Hozrev-Mirza, cu o căciulă de oaie în cap, portretele unor generali cu tricorn şi cu nasurile strîmbe. Pe uşa prăvăliilor de acest fel atîrnă de obicei o seamă de tablouri care sînt mărturia vie a talentului înnăscut al rusului. Un tablou o arăta pe regina Miliktrisa Kirbitievna, altul înfăţişa oraşul Ierusalim, peste ale cărui case şi biserici fusese revărsată, fără prea multe fasoane, o vopsea roşie, cotropind astfel o parte din pămînt, şi doi mujici ruşi cu mîinile în mănuşi cu cîte un deget, împreunate pentru rugăciune. De obicei sînt puţini muşterii pentru asemenea opere, în schimb privitori se găsesc cîţi vrei. Desigur căsca acolo gura de cine ştie cît, vreun beţivan de lacheu, cu sufertaşul umplut la birt, cu prînzul pentru stăpîn, căruia îi era dat fără îndoială

211

să înghită o ciorbă nu prea fierbinte. Mai stătea în faţa acestor tablouri şi un soldat, acel cavaler al talciocului, avînd de vînzare două bricege, sau vreo precupeaţă din Ohta, cu o lădiţă plină cu ghete. Toţi erau încîntaţi, fiecare în felul lui: ca de obicei mujicii împungeau tablourile cu degetul, cavalerii se uitau plini de seriozitate, flăcăuaşii în livrele de lacheu şi puştii de pe la ateliere rî-deau şi găseau în caricaturile atîrnate prilej să se zădărească unii pe alţii; lacheii mai bătrîni, în mantale păroase, se uitau numai fiindcă găseau acolo un loc unde să caşte gura, iar tîrgoveţele, nişte rusoaice tinere, se grăbeau într-acolo din instinct, să audă ce mai trăncăneşte norodul şi să vadă la ce se uită. între timp, dinaintea prăvăliei se opri fără voie un tînăr pictor, anume Certkov, care tocmai trecea pe acolo. Mantaua veche şi bluza neîngrijită îl arătau că face parte din tagma oamenilor dedicaţi cu abnegaţie muncii şi că n-avea cînd se îngriji de îmbrăcăminte, preocupare care are întotdeauna o atracţie misterioasă pentru tineret. Pictorul se opri în faţa prăvăliei şi la început rîse în sinea lui de aceste tablouri urîte. Apoi căzu fără voie pe gînduri şi se întrebă cui oare îi trebuiesc astfel de opere. Că ruşilor le place să se uite la tot felul de *Eruslani Lazarici,* la *Fla-mînzila şi Setilă* la *Foma* şi *Erioma,* nu-l prea uimea căci toate aceste chipuri erau accesibile norodului, care le pricepea foarte uşor. Dar cum să se găsească cumpărători pentru aceste mîzgă-lituri pestriţe şi murdare, în ulei? Cui îi trebuiau aceşti ţărani flamanzi şi peisajele roşii şi albastre, avînd pretenţia sase creadă, la un nivel al artei ceva mai ridicat, dar care exprimă în întregime tocmai adînca ei înjosire? Dacă tablourile acestea ar fi fost măcar rodul trudei unui copil, care se supune unicei şi irezistibilei dorinţe de a mîzgăli,sau dacă de nu le-arfi lipsit cel puţin cea mai elementară corectitudine, dacă n-ar fi păstrat nici primele condiţii mecanice ale desenului, sau dacă totul ar fi prezentat în formă caricaturală, ar fi licărit măcar o oarecare silinţă de a crea ceva asemănător cu natura, însă nu era tablou în care să se fi găsit ceva din toate acestea. Un fel de îndobitocire senilă, un chef fără de rost de a mîzgăli,

sau, mai bine zis, un impuls tiranic părea să fi condus mai degrabă mîna autorilor. Cine erau cei ce trudiseră la ele? Fără îndoială că muncise la ele unul şi acelaşi autor, fiindcă aveau aceleaşi culori, aceeaşi manieră, aceeaşi mînă bă-tătorită de rutină, aparţinînd mai de grabă unui automat grosolan decît unui om. Pictorul mai întîrzia înaintea acestor pînze murdare, fără însă să le mai observe, în timp ce proprietarul acestui magazin pitoresc, un om şters, cam de vreo cincizeci de ani, cu bărbia demult nerasă, cu o manta păroasă pe el, îi spunea: „Tablourile sînt de *mîna întîia.* Numai ce le-am primit de la bursă, nici lacul de pe ele nu s-a uscat şi nici nu le-am înrămat încă. *la uitaţi-vă şi dumneavoastră la ele! Vă încredinţez, pe cinstea mea, că aveţi să rămîneţi mulţumit."* Lui Certkov toate aceste vorbe ademenitoare îi zburau pe lîngă ureche. în sfîrşit, ca să-i mai dea puţin curaj negustorului, ridică de jos cîteva tablouri colbăite. Erau nişte vechi portrete de familie şi cine ştie dacă se mai aflau pe undeva urmaşi de-a i celor zugrăviţi! începu să şteargă aproape maşinal colbul de pe un tablou. O roşeaţă uşoară îi aprinse faţa, roşeaţă ce trădează plăcerea tainică pricinuită de descoperirea unui lucru neaşteptat. Nerăbdător începu să şteargă tabloul şi curînd văzu un portret; cu toate culorile tulburi şi înnegrite, văzu limpede că era opera unui maestru. Portretul înfăţişa un bătrîn cu faţa neliniştită, dacă nu chiar răutăcioasă. Pe buze îi rătăcea un zîmbet dur, veninos şi totodată parcă un fel de spaimă; o roşeaţă bolnăvicioasă îi colora uşor obrajii brăzdaţi de cute adînci; ochii, mari şi negri, erau şterşi, dar aveau totuşi o vioiciune ciudată. Părea să fie portretul unui avar, cu toată viaţa petrecută aplecat peste sipetul cu bani: sau poate era portretul unuia din nenorociţii chinuiţi întreaga lor viaţă de fericirea altora. Faţa păstra pecetea vie a meridionalilor. Culoarea oacheşă, părul negru ca smoala, cu început de încărunţire — toate acestea erau trăsături nu prea întîlnite la locuitorii guberniilor din nord. Toate amănuntele arătau că portretul nu fusese isprăvit şi că dacă lucrul ar fi fost dus pînă la capăt, un cunoscător s-ar fi putut zăpăci î.ntrebîndu-se cum s-a pomenit în Rusia şi cum a intrat în prăvălia din piaţa Şciukin, o operă desăvîr-şită a lui Van Dyck.

Tînărul pictor puse tabloul de-o parte; inima îi bătea puternic; începu să se uite la tablourile celelalte, să vadă dacă nu mai găseşte şi altul asemănător, dar restul tablourilor alcătuia cu totul altă lume, arăta numai că acest musafir nimerise printre ele dintr-un noroc prostesc. în sfîrşit, Certkov întrebă de preţ. Dîndu-şi seama, după atenţia pe care o arăta pictorul, că portretul valora ceva, şmecherul de negustor se scarpină după ureche şi răspunse:

— Cred că dacă cer zece ruble e cam puţin...

Certkov duse mîna la buzunar.

— Dau eu unsprezece! — auzi un glas la spatele lui. Certkov se întoarse şi văzu o mulţime de lume; zări un domn cu o pelerină, pesemne că privise şi el tabloul multă vreme. Inima începu să-i bată cu putere, buzele îi tremurau uşor, ca omului căruia cineva are de gînd să-i ia de sub mînă bunul rîvnit cu sete. Certkov se uită cu luare-aminte la noul cumpărător; îi văzu hainele tot aşa de sărace ca ale lui, se linişti un pic şi rosti cu glas plin de tremur:

— Dau douăsprezece ruble şi tabloul e al meu.

— Iată, jupîne, eu îţi dau cincisprezece ruble şi-i al meu tabloul! — spuse celălalt cumpărător.

Lui Certkov faţa îi tresări puternic, răsuflarea i se opri; spuse fără voia lui:

— Douăzeci de ruble!

Văzîndu-i cum se tocmesc în folosul Iui, negustorul îşi freca mîinile de plăcere. In jurul cumpărătorilor se îndesa lume şi mai multă, mirosind că o vînzare oarecare se transformase într-o adevărată licitaţie, care-i interesează totdeauna

tare mult chiar şi pe străini. Pînă la urmă, preţul se ridică la cincizeci de ruble. Certkov strigase „cincizeci" aproape cu deznădejde, căci îşi adusese aminte că aceştia erau toţi banii lui, parte pentru chirie, parte pentru vopsele, şi pentru alte lucruri ce-i trebuiau neapărat, între timp, concurentul lui se retrăsese. Pesemne că şi pentru el suma era prea mare şi astfel tabloul rămase al lui Certkov. Acesta scoase un asignat, îl aruncă negustorului în faţă, puse mîna cu lăcomie pe tablou, dar se trase deodată înapoi de spaimă. Ochii întunecaţi ai bătrînului îl priveau atît de puternic şi, în acelaşi timp cu o căutătură ca de mort, încît îl cuprinse groaza. Parcă o putere ciudată şi de neînţeles reţinea în aceşti ochi o părticică de viaţă. Nu erau ochi zugrăviţi, ci nişte ochi vii, omeneşti. Erau nemişcaţi, dar dacă s-ar fi mişcat, fără îndoială că n-ar fi fost atît de înspăimîntători. Aproape toţi cei de faţă scoaseră un ţipăt, cuprinşi de un simţămînt copleşitor; nu era spaima, ci un simţămînt nelămurit ca la ivirea unei ciudăţenii ce reprezintă haosul, sau, mai bine zis, o nebunie a naturii. Cuprins de un uşor tremur, Certkov îşi plimbă mîna pe pînză, însă pînza era netedă. Acelaşi efect îl avea şi asupra celorlalţi. Cuprinşi parcă de groază, dădură înapoi din faţa prăvăliei. Concurentul se îndepărtă cu teamă. în vremea asta amurgul deveni mai dens, parcă spre a face şi mai înfiorătoare această inexplicabilă arătare.

Certkov simţea că nu poate întîrzia mai mult în prăvălie. Nu îndrăznea nici să se gîndească să ia portretul; se repezi pe uşă afară în stradă. Aerul proaspăt, huruitul trăsurilor pecaldarîm, larma glasurilor mulţimii, îl înviorară pentru o clipă, dar sufletul tot şi-l simţea apăsat de un simţămînt greu. Oricît se uita la toate lucrurile din jur, gîndurile îi erau prinse numai de arătare. „Oare ce să fie asta? se întreba el în gînd. Artă, sau o putere supranaturală ivită de dincolo de legile firii? Stranie problemă, de neconceput! Sau poate există pentru om o limită pînă la care îl duce cunoaşterea cea mai înaltă şi cînd trece peste limita aceea reuşeşte să răpească o părticică din ceea ce nu poate căpăta prin muncă, o părticică vie din viaţă, care însufleţeşte originalul? De ce atunci trecerea peste această limită pusă închipuirii este atît de înspăimîntătoare? Poate din pricină că dincolo de imaginaţie, dincolo de elanul inspiraţiei, dai pînă la urmă de realitate, îngrozitoarea realitate la care ajunge închipuirea căzută din axa ei, din pricina unei ciocniri venite din afară; întocmai ca celui ce rîvneste cu nesaţ să cunoască perfecţiunea umană şi i se înfăţişează groaznica realitate; iată-l înarmat cu bisturiul, iată-l umblînd cu măruntaiele omului: însă în loc să-i găsească perfecţiunea îi constată toată hidoşenia. Vioiciunea, atît de uluitoare şi atît de înfiorătoare, e de neînţeles! Sau poate o imitare cu totul fidelă a naturii îţi produce tot atîta silă ca şi o mîncare din cale afară de dulce?" Astfel gîndind intră pictorul în cămăruţa lui dintr-o casă mică de lemn, aflată în Vasilevski ostrov, pe strada a Cincisprezecea; prin toate ungherele zăceau împrăştiate încercările lui de ucenic: copii minuţioase şi precise după antici, ară-tîndu-i străduinţa de a atinge legile fundamentale ale artei şi dimensiunile interioare ale naturii. Certkov se uită la ele multă vreme pînă ce gîndurile începură să se înlănţuiască şi aproape că şi le rostea în vorbe, atît de viu simţea tot ce gîndea. „Iată, s-a împlinit un an de cînd mă canonesc cu munca asta uscată, scheletică. Mă străduiesc din răsputeri să aflu acel ceva realizat cu atîta uşurinţă de marii creatori, acel ceva părînd rodul unei inspiraţii fulgerătoare. Marii creatori abia ating pînza cu penelul şi omul apare descătuşat, liber, aşa cum l-a creat natura. Mişcările îi sînt vii şi nesilite. Ei izbutesc dintr-o dată, pe cînd eu sînt silit să muncesc toată viaţa, toată viaţa sînt silit să cercetez începuturi şi elemente plictisitoare, sînt silit să-mi închin toată viaţa unei munci şterse, străină de sentimentele ce mă copleşesc. Iată-mi mîzgăliturile! Sînt corecte, corespund origina-

lelor. Dar ian să încerc ceva propriu, ceva original; o să-mi iasă cu totul altceva: piciorul n-are- să stea atît de firesc, mîna n-o să se ridice atît de uşor şi de liber, întorsătura capului n-o să fie niciodată aşa de naturală cum e la marii clasici. Dar ideea, dar acele inexprimabile fenomene... Nu, n-am să fiu niciodată pictor mare!..."

Gîndurile îi fură întrerupte de servitor, un flăcău de vreo optsprezece ani, cu faţa trandafirie, cu păr roşcat, şi cu rubaşcă. Se apucă să-i tragă cizmele din picioare fără multe marafeturi; Certkov sta cufundat în gînduri. Flăcăul acesta în cămaşă roşie îi era valet, model, îi curăţa cizmele, căsca în micul antret, îi freca vopselele şi-i murdărea pod«aua cu picioarele pline de noroi. După ce-i trase cizmele, îi aruncă halatul şi era gata să iasă din odăiţă, cînd deodată îşi întoarse capul şi spuse tare:

— S-aprind luminarea boierule sau să n-o aprind?

— Aprinde-o, — răspunse Certkov cu gîndul aiurea.

— A fost pe aici şi proprietarul, — rosti servitorul-murdar, urmînd obiceiul demn de laudă al oamenilor de rangul lui, să amintească în post scriptum tocmai ce era mai important. —A fost pe aici proprietarul şi a spus că de nu-i plătiţi banii, are să vă arunce pe fereastră toate tablourile, cu pat cu tot.

— Spune-i proprietarului să n-aibă grija banilor, — răspunse Certkov , — am făcut rost de bani. . , .

Zicînd acestea, duse mîna la buzunarul fracului, dar numai-decît îşi aduse aminte că banii îi lăsase toţi negustorului, pentru portret. începu să se mustre în sinea lui pentru această lipsă de judecată şi pentru că se lăsase speriat, în prăvălie, fără nici un rost, de o întîmplare neînsemnată şi o zbughise pe uşă afară, neluînd nici portretul, nici banii şi se hotărî să se ducă chiar a doua zi la negustor să-şi ia banii înapoi, socotind că era cu desă-vîrşire în dreptul lui să se lase păgubaş de cumpărătura asta, mai cu seamă că împrejurările băneşti nu-i îngăduiau să facă nici un soi de cheltuieli de prisos. .

Lumina lunii intra pe fereastră şi aşternea pe podea o pată albă, mare, cuprinzînd o parte a patului şi întinzîndu-se pînă la perete. Toate obiectele şi tablourile atîrnate pe pereţi parcă zîmbeau, cînd marginile lor erau atinse de această strălucire veşnic minunată. în acea clipă Certkov îşi aruncă dinantîm-plare ochii pe perete şi văzu tabloul ciudat: care îl răscolise atîta în prăvălie. Un fior uşor îi trecu prin tot trupul. Cel din,tîi lucru pe care îl avu de făcut, fu să-şi cheme servitorul şi modelul* să-I

întrebe cum de se afla portretul acolo şi cine îl adusese. Dar ka-merdinerul-model jură că nu mai fusese nimeni altul pe acolo decît proprietarul, care venise încă în cursul dimineţii şi n-avea nimic în mînă, afară doar de o cheie. Certkov simţi cum prinde să i se ridice părul în cap. Se aşeză la fereastră şi se strădui să se încredinţeze că aici nu putea fi nimic supranatural, că flăcăul putuse foarte bine să adoarmă, iar stăpînul portretului, aflînd printr-o împrejurare oarecare adresa locuinţei, să i-l fi trimis acasă... într-un cuvînt, începu să caute toate explicaţiile obişnuite, de care ne folosim de cîte ori dorim ca întîmplările să se fi petrecut tocmai cum vrem noi. Certkov se hotărî să nu se mai uite la portret, însă capul i se întorcea întruna spre el, fără voie şi privirea parcă i se lipea de imaginea lui ciudată. Căutătura nemişcată a bătrînului îi era de nesuferit. Ochii, privind lumina lunii, păreau fosforescenţi, vioiciunea lor era atît de spăi-mîntătoare, încît, fără să vrea, Certkov îşi acoperi ochii cu mîna. O lacrimă părea că tremură în genele bătrînului, iar întunericul luminos în care atotputernica lună prefăcuse noaptea, le mărea parcă şi mai mult efectul. Pînza dispăruse şi faţa groaznică a bătrînului ieşise înainte şi privea acum din cadru ca dintr-o fereastră.

Certkov puse acest efect extraordinar pe seama lunii, a cărei lumină minunată are puterea tainică de a da lucrurilor o parte din sunetele şi culorile unei alte lumi; porunci valetului să-i aducă mai repede luminarea lingă care acesta îşi făcea de lucru. Dar expresia portretului nu se schimbă deloc. Dimpotrivă, contopită cu flacăra luminării, lumina lunii îi dădea o vioiciune şi mai neînţeleasă şi, totodată, mai stranie. Certkov puse mîna pe un cearşaf şi se apucă să acopere portretul. îl înfăşură, înAălătucind de trei ori cearşaful în jurul lui, aşa încît chipul să nu se mai poată zări prin pînză dar, cu toate acestea, fie din pricina închipuirii lui din cale afară de tulburată, fie că ochii, obosiţi de prea mare încordare, căpătaseră un fel de îndemînare să umble şi să alerge cu uşurinţă peste tot, i se păru multă vreme că privirea bătrînului scînteia prin înveliş. în sfîrşit, se hotărî să stingă luminarea şi să se culce în pat, mai cu seamă că acesta era împrejmuit de un paravan care ascundea portretul de ochii .săi. Degeaba aşteptă el o vreme să adoarmă. Cele mai neliniştite gînduri îi alungau acea pace adîncă ce aduce după ea somnul. Tristeţea, ciuda, proprietarul care cerea chiria, tablourile neisprăvite — creaţii ale unui avînt neputincios — sărăcia, i se

perindau toate pe dinainte, într-o nesfîrşită succesiune. Cînd se întîmpla să izbutească să le alunge pentru o clipă, portretul miraculos i se vîra cu de-a sila în minte şi ochii lui ucigători parcă sticleau prin cîte o crăpătură a paravanului. Niciodată nu mai simţise pe suflet un jug atît de apăsător. Pînă şi lumina lunii, plină de atîta muzică, atunci cînd pătrunde în odăiţa singuratică unde doarme poetul şi-i aduce la căpătîi visări copilăreşti pline de farmec — pînă şi această lumină a lunii nu-i aducea visuri melodioase. Visurile lui erau bolnăvicioase. Pînă la urmă, în loc să adoarmă, căzu într-un fel de toropeală, în acea stare apăsă-toare, cînd, cu un ochi vezi apropiindu-se visul, iar cu celălalt toate cîte sînt în jurul tău se învăluie într-un fel de ceaţă. Deodată văzu faţa bătrînului desprinzîndu-se de pe pînză şi coborînd din ramă — întocmai cum ai ridica spuma de pe suprafaţa unui lichid în clocote; îl văzu ridicîndu-se în aer şi apropiindu-se tot mai mult de el pînă ce veni, în sfîrşit, aproape de tot de patul lui. Certkov simţi cum i se opreşte răsuflarea. Se strădui să se ridice, însă mîinile îi erau ţepene. Ochii bătrînului ardeau tulburi şi erau aţintiţi asupra lui cu întreaga lor putere magnetică -— Nu te teme, — îi spuse straniul bătrîn. — Certkov văzu pe buzele lui un zîmbet, care îi lumină cu o vioiciune strălucitoare cutele şterse ale feţei şi i se păru că zîmbetul acesta, prin jignirea pe care i-o aducea, îi învenina inima. — Nu te teme de mine! — adăugă ciudata vedenie. — Noi doi nu ne vom despărţi niciodată. Ţi-ai pus în cap o treabă cît se poate mai prostească: Ce-ţi trebuie să asuzi buchisind, cînd poţi citi cu uşurinţă? Sau crezi, poate, că lungile tale străduinţi te-orduce vreodată la adevărata artă şi că ai să ajungi să cîştigi şi să capeţi ceva? Da, ai să capeţi... — şi la aceste cuvinte obrazul bătrînului se schimonosi într-un fel de rîs împietrit care-i cuprinse toate cutele. — Ai să capeţi mult pizmuitul drept de a te zvîrli în Neva de pe podul de la catedrala Isakievski, sau de a-ţi lega o basma în jurul gîtului ca să te spînzuri de cel dintîi cui întîlnit în cale; rodul trudei tale are să-l cumpere tot, cu o rublă, cel dîntîi zugrav care s-o nimeri, ca să mînjească pînzele cu grund şi să zugrăvească pe ele cine ştie ce mutră stacojie. Lasă-te de acest gînd prostesc! Toate cîte-s în lumea asta se fac numai în vederea unui folos. Pune mîna mai repede pe penel §i apucă-te mai bine de zugrăvit portrete pentru tot oraşul! Primeşte orice comandă, dar vezi numai să nu îndrăgeşti munca asta a ta, nu-ţi pierde cu ea zilele şi nopţile. Timpul zboară iute, viaţa nu stă locului. Cu cît

mai multe tablouri ai să faci pe zi, cu atît mai mulţi bani vei avea în buzunar şi cu atît mai multă glorie! Lasă mansarda asta şi ia undeva cu chirie un

apartament luxos. îţi dau aceste sfaturi fiindcă-mi eşti drag. Am să-ţi dau şi bani. Numai vino la mine. — Zicînd acestea, bătrînului i se zugrăvi pe faţă acelaşi rîs nemişcat,   care te îngrozea.
Un tremur cum nu mai simţise niciodată îl străbătu pe Certkov, şi pe faţă îi apărură broboane de sudoare rece. îşi adună toate puterile, ridică mîna şi se săltă, în sfîrşit, dinpat. Chipul bătrînului se făcuse însă tulbure şi Certkov mai putu să observe cum acesta se întorsese îndată la loc în ramă. Certkov se sculă şi începu să umble neliniştit prin odaie. Apoi se apropie de fereastră, ca să se mai înviorează. Cu toate că nori destul de mărişori începuseră să treacă pe cer tot mai des, lumina lunii tot se mai aşternea peste acoperişurile şi zidurile albe ale caselor. Peste tot domnea linişte. Rareori îi ajungea pînă la ureche huruitul îndepărtat al vreunei birje cu birjarul legănat de gloaba lui leneşă, moţăind, trecînd pe vreo ulicioară nevăzută, în aşteptarea vreunui muşteriu întîrziat. în sfîrşit, Certkov se încredinţa că închipuirea lui era din cale-afară de zdruncinată şi că ea-i pusese, în somn, în faţa ochilor, născocirea propriilor lui gînduri din cale afară de tulburate. Se mai apropie o dată de portret. Cearşaful îl ascundea cu desăvîrşire şidoar cîte o mică scînteie părea că străbate din cînd în cînd prin cearşaf. Pînă la urmă Certkov, adormi şi se sculă abia a doua zi dimineaţă.
După ce se trezi, se simţi multă vreme în acea stare neplăcută, care pune stăpînire pe om după ce l-a bătut soba la cap. Capul îi era greu, îl durea. în odaie era o lumină tulbure, iar dincolo de geamuri o ceaţă jilavă se cernea prin văzduh şi pătrundea prin crăpăturile ferestrelor, astupate cu tablouri sau cu pînze gruntuite. Nu trecu mult şi se auzi o bătaie în uşă, după care intră în odaie proprietarul, însoţit de subcomisar, a cărui ivire este tot atît de neplăcută pentru lumea măruntă, cum este pentru cei bogaţi faţa umilă a vreunui solicitator.
Proprietarul căsuţei în care locuia Certkov era una din acele creaturi cum sînt de obicei stăpînii de case de pe strada a Cincisprezecea din Va-silevski ostrov, în cartierul Petersburg, sau în vreun colţ îndepărtat al cartierului Kolomna, o creatură cum sînt multe în Rusia şi a căror fire este tot atît de greu de ghicit, cum e greu de ghicit culoarea unui surtuc uzat. Acest proprietar, fost în tinereţe căpitan şi mare scandalagiu, fusese întrebuinţat şi în slujbe ci-
219
vile, era meşter să te zvînte în bătaie, şi mai era şi descurcăreţ şi băiat fercheş, şi tont. La bătrîneţe contopise însă toate aceste însuşiri distincte într-un fel de talrneş-balmeş. Cu vremea ajunsese văduv şi-şi dăduse demisia din slujbă, nu mai umbla ferchezuit, nu se mai fălea şi nu-şi mai purta nasul pe sus. fj plăcea acum numai să bea ceai şi să trăncănească tot felul de nerozii; se plimba prin odaie îndreptînd mucurile luminărilor de seu; la sfîrşitul fiecărei luni se ducea pe la chiriaşii lui dup§ bani; ieşea pe uliţă, cu o cheie în mînă, să cerceteze acoperişul casei; de cîteva ori pe zi îl gonea pe portar din cămăruţa lui, unde acesta se ascundea ca să mai tragă un pui de somn. într-un cu-vînt, era un slujbaş ieşit la pensie, care, de pe urma vieţii lui deşănţate şi a hurducăturilor în căruţele de poştă se alesese numai cu obiceiuri grosolane.
— Poftim şi te uită şi dumneata, — spuse proprietarul către subcomisar, desfăcîndu-şi mîinile   înlături. — Te rog să-i spui şi dumnealui cum e porunca.
— Trebuie   să   vă   comunic, — spuse   subcomisarul   ducînd mîna la cheutoarea mundirului, — că trebuie să achitaţi numai-decît chiria neplătită pe cele trei luni.
— Aş plăti-o bucuros, dar ce pot face, dacă n-am cu ce? — răspunse Certkov cu sînge rece.
— Dacă-i aşa, proprietarul este îndreptăţit să ia din averea dumneavoastră mobilă o parte egală cu valoarea chiriei, iar dumneavoastră trebuie să vă mutaţi chiar azi.
— Luaţi   tot   ce   doriţi,   — răspunse   Certkov,   aproape cu nepăsare.

— Multe din tablouri sînt zugrăvite cu destul meşteşug, — spuse subcomisarul alegînd cîteva. — Păcat numai că nu-s isprăvite şi că nu-s tocmai vii culorile... Se vede că din lipsă de bani n-aţi prea putut cumpăra vopsele. Da ce-o mai fi şi cu tabloul acesta, înfăşurat în pînză?
Zicînd aceasta, subcomisarul se apropie de tablou şi zmulse, fără prea multe fasoane, cearşaful de pe el, fiindcă domnii aceştia îşi cam iau permisiunea de a se purta fără jenă acolo unde văd sărăcie sau deplină lipsă de apărare. Pesemne că tabloul îl uimise, fiindcă vioiciunea neobişnuită a ochilor impresiona în aceeaşi măsură pe toţi. Tot uitîndu-se la tablou, subcomisarul strînse ceva mai tărişor rama şi, cum mîinile slujitorilor poliţiei ;are arată totdeauna a fi făcute din topor, rama plesni deodată. O scîndurică, nu tocmai mare, căzu pe podea odată cu un fişic

de monezi de aur din care cîteva se rostogoliră în toate părţile, strălucind. Certkov se repezi cu lăcomie să le strîngă şi-i zmulse poliţistului din mînă cîţiva cervoneţi pe care acesta apucase să-i ridice.
— Cum de v-a venit să spuneţi că n-aveţi cu ce plăti, cînd aveţi   atîtea   monede de aur? — întrebă   subcomisarul zîmbind prieteneşte.
— Banii aceştia sînt sfinţi pentru mine! — strigă Certkov, privind cu temere la mîinile iscusite ale poliţaiului —   Mi-au fost încredinţaţi de răposatul tatăl-meu şi trebuie să-i păstrez neapărat. Dar, dealtfel, ca să vă fac pe plac, poftim chiria.
Şi spunînd asta, îi aruncă proprietarului cîţiva cervoneţi.
Fizionomia şi purtarea proprietarului, ca şi aceea a supraveghetorului demn al moravurilor birjarilor beţi, se schimbară într-o clipă.
Poliţistul începu să se scuze şi să-l încredinţeze pe Certkov că nu făcuse altceva nimic decît că vroise să îndeplinească o formalitate prescrisă de lege, dar că, dealtfel, n-avea nici un drept să-l silească. Şi, ca să-i dovedească şi mai mult că aşa era, îl pofti să ia o priză de tabac. Proprietarul îl încredinţa şi el că glumise numai, lucru pe care-l făcu cu aceeaşi neobrăzare şi cu aceleaşi jurăminte, cu care de obicei vrea să te convingă un negustor din Gostinîi Dvor.
Dar Certkov şi ieşise pe uşă ca o săgeată, hotărît să nu mai rămînă în acea casă. Nici n-avusese vreme să se gîndească la ciudăţenia acestei întîmplări. Se uită cu luare-aminte la fişic şi văzu că cuprindea peste o sută de cervoneţi. Primul lucru ce trebuia să-l facă era să-şi ia cu chirie o locuinţă elegantă. Apartamentul de care dădu era parcă anume pregătit pentru el: patru odăi înalte dînd una în alta, cu ferestrele mari şi cu toate como-dităţile şi avantajele ce puteau fi oferite unui pictor. întins pe o sofa turcească, scufundat într-un fel de uitare de sine plină de mulţumire, Certkov se uita, pe geamul dintr-o singură bucată, la valurile mulţimii care îi tot jucau pe dinaintea ochilor şi se mistuiau, şi se minuna singur de soarta lui, care, pînă încă în ajun se tîrîse alături de el, într-o mansardă. Tablourile lui, atît cele isprăvite cît şi cele neisprăvite, fuseseră atîrnate pe pe-reţii înalţi şi armonioşi, iar printre ele atîrna şi tabloul misterios . căpătat într-un chip atît de ciudat. Certkov se apucă iar să se gîndească la pricina neobişnuitei vioiciuni a ochilor acelui portret. Gîndurile i se îndreptară la părerea aceea de vis pe care o

avusese şi, în sfîrşit, la minunata comoară ascunsă în Toate îl făceau să creadă că de portretul acesta e legată o anunTx poveste şi că poate chiar şi propria lui viaţă era legată de * 1 Deodată sări în sus de pe canapea si începu să cerceteze portret 1 cu de-amănuntul. Una din laturile ramei avea o scobitură a perită cu o scîndurică subţire, atît de iscusit făcută şi netezY-" pe deasupra, încît nimeni n-ar fi putut afla de existenţa salt"* rasului, dacă degetul greu al poliţaiului n-ar fi străpuns scînduric" Puse tabloul la loc şi se mai uită o dată la el. La lumina vie

zilei, care intra pe ferestrele uriaşe umplînd odaia şi în zgomotul asurzitor al mulţimii de pe stradă, vioiciunea ochilor nu i se mai păru atît de înfiorătoare, însă tot mai aveau ceva neplăcut aşa că Certkov căută să-şi întoarcă capul cît mai repede.
Tocmai atunci răsună şi soneria de la uşă şi intră o doamnă onorabilă, în vîrstă şi cu talia subţirică cît un picior de pocal însoţită de o tînără de vreo optsprezece ani. Valetul, care purta o livrea încărcată cu fireturi, le deschise uşa şi rămase în vestibul.
— Am venit la dumneata cu o rugăminte, — rosti doamna cu vocea binevoitoare cu care vorbesc de obicei doamnele cu pictorii, cu coaforii francezi şi cu alţi oameni născuţi ca să aibă grijă de plăcerile altora. — Am auzit de talentul dumitale... (Certkov se minună de iuţeala cu care i se răspîndise faima). Aş vrea să faci portretul fiicei mele.
In clipa asta feţişoara palidă se întoarse spre pictor, care, dacă ar fi fost cunoscător de inimi, ar fi citit îndată puţin cu-prinzătoarea ei poveste: patima copilărească pentru baluri, tristeţea şi plictiseala pe care le încerca în lungul răstimp pînă la ora prînzului cum şi după aceea, dorinţa de-a zburda într-o ro-chie după ultima modă la o promenadă în mijlocul unei mulţimi numeroase, nerăbdarea de a-şi vedea o prietenă pentru a-i spune: „Ah dragă! De-ai şti cît m-am plictisit!" sau pentru a-i aduce la cunoştinţă ce garnitură a făcut madame Sihler pentru rochia prinţesei B. Iată tot ce exprima faţa palidă, aproape fără expresie şi cu un fel de gălbeneală aproape bolnăvicioasă, a tinerei vizitatoare.
— Aş dori să te apuci chiar acum de lucru, — urmă doamna,— îţi putem acorda o oră.
Certkov se repezi la vopsele şi pensule, luă o pînză ga[ta] gruntuită şi se instala comod, gata să înceapă.
— Trebuie să te previn întrucîtva, în privinţa Annettei metei — spuse doamna, — ca să-ţi uşurez oarecum, munca. în ochi»

i ca şi dealtfel în toate trăsăturile feţei, i-a fost întipărită totdeauna melancolia. Annetta mea e foarte sensibilă, şi, să-ţi spun drept, niciodată nu-i dau voie să citească romane moderne. — pictorul deschise bine ochii dar nu putu observa în modelul său nici urmă de melancolie. — Aş vrea s-o înfăţişezi simplu, în cercul familiei, — urmă doamna, — sau, şi mai bine, singură, în aer liber, pe un fond de verdeaţă, aşa încît nimic să nu arate că ar merge la bal. Trebuie să-ţi mărturisesc că balurile noastre aşa-s de plicticoase şi aşa îţi omoară sufletul încît, la drept vor-
[bind, nu pricep ce plăcere are lumea să se ducă la ele.
Dar pe obrazul fetei, cît şi pe al onorabilei doamne, puteai
Iciti cît de colo că nu lăsau să le scape nici un bal.
O clipă Certkov rămase pe gînduri, ca să vadă cum să împace aceste mici contraziceri şi, pînă la urmă, se hotărî să aleagă
. soluţia de mijloc, cea mai înţeleaptă în acest caz. Dealtfel îl îndemna dorinţa de a birui toate greutăţile şi de a triumfa prin artă, păstrînd dubla expresie a modelului. Penelul aruncă pepînză întîia ceaţă — haosul pictorului — din care începură să iasă cu încetul la iveală şi să se contureze trăsăturile. îşi lipi ochii de original şi începu de acum să prindă acele trăsături aproape imperceptibile, care într-o copie veridică imprimă pînă şi celui mai şters original un oarecare caracter, care alcătuieşte supremul triumf al adevărului. Un fior dulce îl cuprinse cînd îşi dădu seama că prinsese, în sfîrşit, şi că va reuşi poate să exprime acel ceva, pe care atît de rar reuşeşti să-l exprimi. Această voluptate inexprimabilă, în necontenită creştere, o cunoaşte numai talentul. Sub penelul lui Certkov faţa modelului căpăta, parcă fără să caute cu dinadinsul, acel colorit care pînă şi pentru el era o descoperire neaşteptată. Dar modelul din faţa lui

începu să se sucească şi să caşte atît de tare, încît unui pictor lipsit de experienţă cum era el, îi venea greu să prindă pe apucate, în scurtele clipe cît stătea locului, expresia obişnuită.
— îmi pare că pentru întîia dată ajunge, — rosti onorabila doamnă.
Doamne, cît de groaznic era pentru el să audă una ca asta! Mai ales că-şi simţea sufletul şi puterile în plin avînt creator, gata să se desfăşoare. Certkov aruncă paleta şi rămase cu capul plecat înaintea tabloului.
— Dealtfel mi s-a spus că dai gata un portret în două şedinţe,— spuse doamna apropiindu-se de tablou.— Cînd colo, văd că ai făcut aici abia schiţa. O să venim şi mîine tot la aceeaşi oră.
223
Tăcut, pictorul îşi însoţi musafirele pînă la uşă şi rămase într-o îngîndurare neplăcută. Pe vremea cînd stătea în mansarda lui strimtă, în faţa vreunui tablou necomandat, nu venea nimeni să-l întrerupă. înciudat, dădu la o parte portretul început şi vru să se apuce de alte lucrări neisprăvite. Dar parcă poţi înlocui gîndul şi simţămintele care au apucat să-ţi pătrundă în fundul sufletului cu altele noi, pe care imaginaţia n-a avut încă timp să le îndrăgească? Certkov aruncă penelul şi ieşi din casă;
Tinereţea e fericită, deoarece în faţa ei aleargă o mulţime de drumuri diferite şi sufletul ei, vioi şiproaspăt, e deschis pentru miile de plăceri de tot felul. Din pricina asta supărarea lui Certkov se risipi toată aproape într-o singură clipă. Numai să ai cîţiva cervoneţi în buzunar, şi ce nu-i în stare să facă tinereţea, plină de puteri. Şi apoi rusul, şi mai cu seamă nobilul sau pictorulrus, are ciudata însuşire că dacă are numai un sfanţ în buzunar, îndată toată lumea e a lui şi nu-i mai pasă de nimic! După ce plătise chiria înainte, lui Certkov îi mai rămăseseră aproape treizeci de cervoneţi, dar îi tocă pe toţi într-o singură seară. înainte de toate porunci o masă straşnică, bău două sticle de vin şi nu mai voi să ia restul, luă o caretă elegantă, casase ducă la teatru, cu toate că teatrul era la doi paşi de casă, cinstiţi trei prieteni de-ai lui la o cofetărie, mai trecu printr-un anume loc şi se întoarse acasă fără o copeică în buzunar. Se trînti pe pat şi adormi buştean, însă şi visurile îi fură tot atît de încîlcite ca şi în întîia noapte, iar pieptul, apăsat parcă de o greutate, i se strîngea ca şi atunci. Visa că vede printr-o crăpătură a paravanului chipul batrînului desprinzîndu-se de pe pînză şi apucîndu-se, plin de nelinişte, să numere grămezi de bani; aurul îi curgea printre degete... Lui Certkov îi ardeau ochii. Părea că toate simţurile lui aflaseră deodată neobişnuitul farmec al aurului, pe care pînă atunci nu-l putuse înţelege. Bătrînul îl ademenea, fă-cîndu-i semn cu degetul şi-i arăta un munte întreg de cervoneţi. Certkov întinse impulsiv mîna şi se deşteptă. După ce se apropie de portret îl zgîlţîi, tăie cu un cuţit toată rama dar nu găsi nicăieri bani ascunşi. în sfîrşit, lăsă treaba asta baltă şi se hotărî să se apuce de lucru, dîndu-şi însă cuvîntul să nu se lase furat de penelul ispitelor şi să nu zăbovească prea mult în faţa pînzei.
Tocmai în clipa aceea sosi iar doamna din ajun, însoţită de palida ei Annettă. Pictorul puse portretul pe un şevalet şi. de data asta, pensula începu să zboare mai repede. Ziua plină
224
de soare şi lumina limpede dădură modelului o expresie deosebită, făcînd să-i apară pe faţă o mulţime de trăsături fine, care, pînă atunci, nici nu le văzuse. lari se aprinse sufletul de încredere. Se străduia acum să prindă pînă şi cele mai mărunte trăsături şi amănunte, pînă şi gălbeneala, şi schimbarea neegală a coloritului pe obrazul frumoasei, care tot căsca de oboseală, punînd în lucrul lui acea precizie pe care şi-o permit artiştii fără experienţă, închipuindu-şi că adevărul poate place şi altora tot aşa cum le place şi lor. Penelul lui voia tocmai

să prindă expresia întregului ansamblu, cînd deasupra capului său îi răsună nesuferi-î tul „ajunge", şi doamna se apropie de portret.
— Vai, doamne! Ce-ai pictat aici? — izbucni ea cu necaz. — Annette a ieşit la dumneata galbenă şi cu nişte pete întunecate sub ochi, parc-ar fi luat cine ştie ce doctorii. Nu! Pentru dumnezeu! îndreaptă te rog portretul. Venim mîine la aceeaşi oră.
înciudat, Certkov aruncă penelul cît colo; se blestemă, blestemă paleta, o blestemă pe prietenoasa doamnă, pe fiică-sa şi pe toată lumea. Şezu flămînd în camera lui splendidă, fără să aibă puterea de a se mai apuca de vreun tablou. A doua zi se sculă devreme şi puse mîna pe cea dintîi pînză. Era o Psyche începută demult. Certkov o £use pe şevalet, cu gîndul să se ţină de ea, orice s-ar întîmpla. în clipa aceea intră şi doamna.
— Ah, Annette! Ia te uită, ia te uită aici! — exclamă doamna cu un aer bucuros. — Ah, cît de bine seamănă! Admirabil! Admirabil! Şi nasul, şi gura, şi sprîncenele!... Cum ţi-aş putea mulţumi pentru surpriza asta aşa de minunată? Ce drăguţ *el* Ce bine e pusă mîna, puţin ridicată! Văd că eşti într-adevăr pictorul mare despre care mi s-a vorbit.
Cînd văzu că doamna o luase pe Psyche drept portretul fiicei ei, Certkov rămase înmărmurit. Şi începu s-o încredinţeze cu timiditatea unui începător că în această schiţă slabă voise s-o reprezinte pe Psyche. Fata luă însă asta drept un compliment, şi-i zîmbi cu drăgălăşenie. Acest zîmbet îl împărtăşi şi maică-sa. Un gînd diabolic fulgeră prin mintea pictorului, sentimentele de •ciudă şi de furie i-l întăriră şi se hotărî să se folosească de ele:
— Daţi-mi voie să vă rog să rămîneţi azi ceva mai mult, — începu el, adresîndu-se către blondina mulţumită acum. — Vedeţi şi dumneavoastră că n-am lucrat deloc rochia fiindcă am vrut s-o pictez cu cea mai mare precizie după natură. — Şi Certkov şi-o îmbrăcă cu grabă pe Psyche cu un costum din secolul al XIX-lea, îi atinse uşor cu penelul ochii, buzele, îi deschise puţin părul

şi dădu portretul vizitatoarelor lui. Un teanc de asignate şi un zîmbet dulce de recunoştinţă i-au fost răsplata.
Pictorul rămase însă ţintuit locului. îl mustra conştiinţa. Se simţi cuprins de teama aceea plină de scrupule exagerate pentru numele său nepătat, teamă pe care o simte orice tînăr care poartă în suflet nobleţea talentului şi care îl sileşte dacă nu să distrugă, dar măcar să ascundă de ochii lumii acele opere socotite de el nedesăvîrşite, care-l face să sufere mai degrabă dispreţul mulţimii decît dispreţul unui adevărat cunoscător. Lui Cert-kov i se părea că în faţa tabloului său se şi afla un judecător temut, care dădea din cap şi-l mustra pentru neruşinarea şi lipsa lui de talent. Ce n-ar fi dat să-şi poată lua înapoi tabloul! îi venea să fugă după doamnă, să i-l zmulgă din mînă, să-l rupă şi să-l calce în picioare. Dar cum s-o facă? Unde să se ducă? Nici nu ştia măcar numele vizitatoarei.
De atunci însă, în viaţa lui se petrecu o schimbare fericită. Se aşteptase ca numele să-i fie acoperit de hulă, şi, cînd colo, lucrurile ieşiseră tocmai pe dos. Doamna, care comandase portretul, vorbise cu înflăcărare de pictorul neobişnuit şi atelierul lui Certkov al nostru se umplu de vizitatori, care doreau toţi să-şi dubleze, dacă nu chiar să-şi înzecească efigiile. Certkov, însă, proaspăt şi încă naiv cum era simţind în adîncul sufletului că nu i se cuvenea asemenea cinste şi vrînd să dreagă întrucîtva lucrurile şi să-şi răscumpere fărădelegea, se hotărî să pună cea mai mare străduinţă în munca lui, îndoindu-şi încordarea forţelor, singurele în stare să facă minuni. Dar intenţiile lui întîmpinară piedici neprevăzute. Vizitatorii, ale căror portrete le făcea, erau în cea mai mare parte oameni ocupaţi, nerăbdători şi grăbiţi şi de aceea nu

începea bine penelul lui să creeze ceva care ieşea din obişnuit, că în atelier dădea buzna alt vizitator, plin de ifose, îşi expunea capul, arzînd de nerăbdare să şi-l vadă cît mai curînd pe pînză. Şi Certkov se grăbea să-şi isprăvească treaba cît mai repede. Pînă la urmă ajunse ca timpul să-i fie atît de solicitat, încît nu mai avea o clipă a lui, în care să se lase pradă gîndurilor, şi inspiraţia, mereu distrusă chiar în clipa naşterii, pierdu cu vremea obiceiul de a mai da pe Ia el. In sfîrşit, ca să poată lucra mai repede, trecu la cunoscutele forme mărginite şi monotone, demult uzate. Curînd, portretele lui începură să aducă cu portretele de familie*ale pictorilor de altădată, pe care le întîlneşti atît de des în toate colţurile Europei, dacă nu chiar în orice colţ de lume, în care doamnele sînt

zugrăvite ţinînd cîte o floare în mîinile încrucişate la piept, iar cavalerii cu mundir şi cu o mînă între nasturii cheutoarei. Uneori Certkov voia să le dea modelelor poziţii noi, altele decît cele după tipic, să se deosebească prin originalitate şi firesc. Dar vai! Tot ce e firesc şi uşor e atins de către poeţi sau pictori prin eforturi prea mari şi e rodul unor străduinţi nemăsurate. Spre a izbuti să dai o expresie nouă şi îndrăzneaţă, spre a atinge în pictură o taină nouă, trebuie să gîndeşti mult, să-ţi întorci privirile de la toate cîte te înconjoară şi să te retragi de tot ce-i lumesc, de tot ce te înconjoară. Pentru aşa ceva, lui Certkov nu-i rămînea însă timp, şi apoi prea era ostenit de munca din timpul zilei, ca să mai fie în stare să primească inspiraţia. Dar oamenii ale căror portrete le picta, erau prea obişnuiţi şi comuni, ca să-i trezească sau să-i stîrnească imaginaţia. Faţa adînc îngîndurată şi totodată nemişcată a unui director de departament, faţa frumoasă, dar totdeauna după acelaşi calapod, a unui căpitan de ulani, faţa palidă, cu zîmbetul silit a unei frumuseţi petersburgheze, din cale afară de obişnuită, iată tot ce-i trecea zilnic pe dinainte pictorului nostru. Pînă şi penelul lui părea să fi căpătat acea paliditate şi lipsă de energie, prin care i se deosebeau modelele.

Asignatele şi aurul, care-i licăreau necontenit în faţa ochilor, îi adormiseră în cele din urmă mişcările feciorelnice ale sufletului. Se folosi fără de ruşine de slăbiciunea oamenilor, care, pentru o trăsătură de frumuseţe adăugită la imagine, erau gata să-i ierte toate lipsurile tabloului, chiar dacă această trăsătură de frumuseţe era în paguba asemănării.

Pînă la urmă, Certkov ajunse un pictor nici că se poate mai la modă. Toată capitala venea la el. Portretele lui puteau fi văzute în toate cabinetele, odăile de culcare, saloanele şi budua-rele. Cînd se uitau la operele acestui răsfăţat al unei întîmplări cu totul neobişnuite, adevăraţii pictori strîngeau cu nedumerire
IB din umeri. Degeaba se străduiau ei să găsească în ele măcar o singură trăsătură de adevăr, aruncată de o inspiraţie arzătoare. Feţele aveau trăsăturile regulate, erau mai totdeauna drăguţe, 4eoarece pictorului îi mai rămăsese noţiunea de frumos, dar nu găseai în ele nici o cunoaştere a inimii, a patimilor sau măcar a obiceiurilor omului — nimic din ceea ce ar fi putut dovedi dezvoltarea puternică a unui gust fin. Unii din oamenii care îl cunoşteau erau uimiţi de această întorsătură din viaţa lui, fiindcă văzuseră în începuturile lui prezenţa talentului şi se străduiau

să dezlege această enigmă, cum se poate ca un talent în loc să se desfăşoare în toată strălucirea, să se stingă în floarea puterii?

Mulţumit de sine, pictorul nu auzea însă aceste vorbe. Fă-lindu-se mai departe cu faima lui, îşi zăngănea cervoneţii în buzunar şi începu să creadă că toate în lume erau simple şi obişnuite, că nu există revelaţie, că toate trebuiau reduse numaidecît la ordine severă, acurateţa şi monotonie. Viaţa lui Certkov ajunsese

acum să atingă anii cînd tot ce-a fost avînt se închirceşte, cînd puternicul arcuş atinge tot mai slab coardele sufletului şi nu mai învăluie inima în sunete impetuoase, cînd atingerea frumuseţii nu mai preface puterile virgine în foc şi flăcări, cînd sentimentele care au fost mistuite de flăcări, devin mai simţitoare la sunetul aurului, îi ascultă mai cu luare-aminte muzica ademenitoare şi, încetul cu încetul, fără să-şi dea seama, se lasă adormite de-a binelea. Gloria nu poate da satisfacţii celui ce a furat-o şi nu o dobîndeşte prin merite. Ea face să freamăte veşnic numai fiinţele vrednice de dînsa. Şi asta făcu ca toate sentimentele şi tot avîntul lui Certkov să se îndrepte către aur. Aurul ajunse patima, idealul, spaima, voluptatea, scopul vieţii lui. Teancurile de asignate creşteau necontenit în sipetele lui. Ca toţi acei ce capătă această groaznică meteahnă, începuse să devie plicticos, inaccesibil şi nepăsător la toate. Părea că e gata să se prefacă într-una din fiinţele ciudate, ce le poţi întîlni uneori în viaţă şi la care se uită cu groază omul plin de energie şi de pasiune, căci i se par nişte cadavre vii în care s-a aciuat un mort. Cu toate acestea, o întîmplare îl zgudui puternic pe Certkov şi-i îndreptă viaţa pe un făgaş cu desăvîrşire nou.

într-una din zile, găsi pe masa lui un bilet prin care Academia de arte îl ruga, ca un merituos membru al ei, să vină să-şi dea părerea asupra unei noi opere trimise din Italia de un pictor rus care se desăvîrşise acolo. Pictorul era unul din foştii lui colegi, un pasionat al artei încă din cea mai fragedă tinereţe, căreia i se dăruise cu tot sufletul şi cu toată puterea lui de muncă şi pentru care se rupsese de prieteni, de familie, se lepădase de obiceiurile dragi şi fugi, fără nici un ajutor, într-o ţară străină, unde, cu o abnegaţie rară, rabdă sărăcia, umilinţele, foamea, chiar dispreţuind toate şi nepăsător la tot ce nu era arta lui dragă.

Cum intră în sală, Certkov dădu de o mulţime de vizitatori, adunaţi în jurul tabloului. De data asta domnea în sala o linişte adîncă, lucru rar cînd sînt întruniţi laolaltă atîţia cunoscători. Certkov îşi luă înfăţişarea plină de ifos a unui cuno-

scător şi se apropie şi el de tablou. Dar, doamne, ce-i văzură ochii!

Dinaintea lui, curată, feciorelnică şi minunată ca o mireasă, se afla opera pictorului. Nu găseai în ea nici cea mai mică dorinţă de a străluci, nici cea mai scuzabilă vanitate, nici măcar gîn-dul de a place mulţimii. Nimic, cu desăvîrşire nimic din toate acestea. Opera se ridica, modestă, simplă, nevinovată, dumne-zeiască, aşa cum e şi talentul, cum e şi geniul. Figurile, uimitor de minunate, erau grupate firesc, nesilite, parcă nici nu atingeau pînza şi păreau să-şi fi aplecat minunatele gene, uluite de atîtea priviri aţintite asupra lor. în trăsăturile acestor feţe dumnezeieşti era ceva din fenomenele misterioase pe care sufletul nu poate şi nici nu ştie cum să le împărtăşească altora, şi exprimau inex-primabilul. Şi toate acestea erau zugrăvite cu atîta uşurinţă, cu atîta modestie şi libertate, încît păreau a firodulunei inspiraţii de o clipă a pictorului, a unui gînd care îl lumina dintr-o dată. întreg tabloul reprezenta o clipă, dar clipa pentru care întreaga viaţă a omului nu este decît o pregătire. Lacrimi cu neputinţă de reţinut erau gata să se rostogolească fără voie pe obrajii vizitatorilor care înconjurau tabloul. Părea că toate gusturile şi toate devierile îndrăzneţe şi nejustificate ale gustului să se fi contopit într-un cîntec de slavă mut pentru această operă dumne-zeiască. Multă vreme rămase Certkov nemişcat şi cu gura căscată, în faţa tabloului şi îşi veni în fire abia cînd vizitatorii şi cunoscătorii începură să vorbească şi să judece meritele tabloului şi i se adresară în sfîrşit lui, cu rugămintea să-şi spună părerea. Certkov ar fi vrut să-şi ia un aer de indiferenţă, de totală nepăsare şi să-şi spună părerea obişnuită şi searbădă pe care o au de obicei pictorii rămaşi închirciţi în ei, şi anume: că opera e bună, că se vede talentul pictorului, dar că era de dorit ca în destule locuri ideea să fi fost

mai bine redată şi execuţia mai desăvîrşită. Cuvintele îi muriră însă pe buze, izbucni într-un plîns cu sughiţuri, spasmodic şi, ca înnebunit, se repezi pe uşă afară.
0 clipă rămase nemişcat, ca trăznit, în mijlocul atelierului său luxos. Şi, în această clipă simţi trezindu-se într-însul toată viaţa lui, toată fiinţa lui lăuntrică, de parcă i s-ar fi reîntors tinereţea şi s-ar fi aprins din nou în el stinsele scîntei ale talentului. Doamne! Cum de şi-a putut el strica fără nici o milă anii cei mai buni din viaţă, să-şi distrugă, să-şi stingă scînteia focului care mocnise poate în pieptul său, care ar fi izbucnit, poate, acum, în
229
toată frumuseţea şi măreţia ei şi, poate, ar fi putut stoarce de asemenea lacrimi de uimire şi de recunoştinţă din ochii oamenilor! Şi să distrugi totul, să distrugi totul fără un pic de milă!
în clipa aceea parcă i-ar fi renăscut în suflet dîrzenia şi avîn-tul cunoscut cîndva. Luă în mînă penelul şi se apropie de pînză. Sudoarea efortului îi năpădi obrazul. Toată fiinţa i se concentrase într-o singură dorinţă, un singur gînd îl mistuia: să zugrăvească îngerul căzut, gînd care se potrivea cel mai mult cu starea lui sufletească. Dar vai! Personajele, pozele, gruparea, gîndurile, toate i se aşterneau pe pînză nefiresc şi neînchegat. Penelul şi imaginaţia lui prea fuseseră aduse la acelaşi calapod, iar avîntul, neputincios de a trece peste graniţele şi lanţurile pe care singur gi le pusese, dădea naştere unor incoherenţe şi greşeli. Certkov nesocotise lunga şi obositoarea scară a acumulării cunoştinţelor, pe care şi le însuşeşte artistul treptat cum şi a primelor legi fundamentale, necesare pentru a da lucruri mari în viitor. înciudat, scoase din atelier toate lucrările care purtau pecetea palorii de moarte a spospăielii la modă, porunci să nu-l stinghereascä nimeni, încuie uşa şi se puse pe lucru cu o înflăcărare tinerească. Dar vai! La fiecare pas îl oprea necunoaşterea celor mai elementare legi ale naturii. Un amănunt tehnic de mică importanţă îi răcea tot avîntul şi se arăta a fi un hop de netrecut pentru imaginaţia lui. Uneori îi scăpără dintr-odată prin minte năluca unui gînd măreţ, imaginaţia lui vedea într-o perspectivă întunecoasă un anume ce, pe care, dacă ar fi izbutit să-l prindă şi să-l aştearnă pe pînză ar fi putut crea ceva neobişnuit şi totuşi accesibil fiecărui suflet; steaua miraculosului licărea în ceaţa nelămurită a gîndurilor sale, fiindcă nu încăpea îndoială că pictorul purta în el germenul talentului. Dar, doamne! Ajungea un amănunt tehnic neînsemnat, pe care îl cunoştea pînă şi un elev de şcoală, o regulă de anatomie, ca avîntul închipuirii sale neputincioase să încremenească fără a-şi găsi expresia în verb sau imagine şi gîndul să se stingă. Penelul lui se întorcea fără voie la forme încremenite, mîinile modelelor lui se împreunau după un tipic învăţat, capul nu îndrăznea să se întoarcă după o manieră neobişnuită şi pînăşi cutele veşmintelor aduceau şi ele a ceva ţeapăn şi nu voiau să se supună şi să se drapeze pe trup îndată ce acesta lua o poziţie necunoscută. Şi Certkov simţea toate acestea, le simţea şi le vedea. Sudoarea îi curgea şiroaie, buzele îi tremurau; lăsa lucrul un timp, răscolit de un zbucium adînc, apoi se apuca iar de lucru. Cînd însă ai ajuns să ai mai bine de treizeci de ani,
230
,îţi vine greu să studiezi plictisitoarea scară a anevoioaselor reguli ale anatomiei şi încă şi mai greu e să realizezi dintr-o dată ceea ce nu se dezvoltă decît încet şi se dobîndeşte numai prin strădanii îndelungate, prin mare încordare şi printr-o desăvîrşită abnegaţie, în sfîrşit, cunoscu şi groaznicul chin care apare uneori ca o excepţie uimitoare în natură, cînd un talent slab se sileşte din răsputeri să-şi depăşească posibilităţile, fără să izbutească, acel chin care, cît omul e încă tînăr, dă naştere la un ce măreţ, dar
iil f î t
care,

la cel trecut de graniţa visărilor, se preface într-o sete stearpă, acea caznă groaznică ce-l aduce pe om în stare să săvîrşea-scă cele maii straşnice fărădelegi. Pe Certkov îl cuprinse ,*o* pizmă care îi făcea să turbe. Cînd i se întîmpla să vadă o operă care purta pecetea talentului, fierea îi înverzea faţa, scrîşnea din dinţi şi se uita la pînză cu ochii scînteietori, ca de vasilisk. Pînă la urmă, i se înfiripă în suflet cel mai diavolesc gînd care i-a trecut vreodată prin minte unui om, şi se repezi ca turbat să-l ducă la îndeplinire. începu să cumpere tot ce era mai bun din operele pictorilor. După ce cumpăra, cu bani mulţi, un tablou, îl aducea cu grijă acasă, unde se arunca asupra pînzei cu furia unui tigru şi o rupea, o sfîşia, o tăia în bucăţi, o călca în picioare, însoţind toate aceste izbucniri cu hohote de rîs drăcesc care te cutremurau. Cum vedea undeva o operă proaspătă, în care mocnea focul unui talent nou, făcea tot ce era în stare spre a o cumpăra. Nenumăratele averi pe care le adunase, îi puneau la îndemînă toate mijloacele să-şi îndeplinească drăceasca dorinţă. îşi desfăcuse toţi sacii cu aur, îşi deschisese toate sipetele. N-a fost vreodată monstru al inculturii care să fi distrus mai multe pînze minunate, decît a distrus acest răzbunător fioros. Şi oamenii, care purtau în ei scînteia dumnezeieştii cunoaşteri, avizi numai după ceea ce este mare, au fost lipsiţi neomeneşte şi fără cruţare de nenumărate opere sfinte şi minunate, prin care arta dezvăluia omului un colţ de cer arătîndu-i un crîmpei din lumea lui lăuntrică plină de sunete şi de taine divine. Nicăieri, în nici un cotlon nu se putuseră adăposti aceste opere, de hrăpăreaţa lui patimă, care nu ştia ce-i cruţarea. Nu era loc unde să nu fi pătruns ochiul lui ager şi arzător, care găsea pînă şi într-o lucrare uitată acoperită de colb, urmele unui penel iscusit. Ajungea să se ivească la o licitaţie pentru ca toţi să-şi piardă de mai înainte nădejdea dea mai pune mîna pe vreo pînză, operă de artă. Părea că cerul mînios, trimisese înadins pe lume pe acest bici groaznic ca s-o despoaie de toată armonia ei. Patima asta îngrozitoare dădu pînă şi feţei

lui Certkov un colorit groaznic. Fierea i se vedea totdeauna sub piele, ochii îi luceau aproape ca la nebuni, sprîncenele care îi atîrnau deasupra ochilor şi fruntea brăzdată totdeauna cu cute îi dădeau înfăţişare de sălbatic şi-l deosebeau cu desăvîrşire de paşnicii locuitori ai pămîntului.

Spre norocul lumii şi al artelor, o viaţă atît de încordată şi de îndrăcită nu putea dura prea mult. Mărimea patimilor era uriaşă şi nepotrivită pentru slabele lui puteri, accesele de furie şi de nebunie începură să se manifeste tot mai des, pînă ce toate acestea se prefăcură în cea mai groaznică dintre boli.

0 febră cruntă, la care se mai adăugă şi o oftică fulgerătoare, puseră stăpînire pe dînsul cu atîta înverşunare, încît numai în trei zile, nu rămase din el decît umbra. La acestea se mai adăugară toate simptomele unei nebunii fără de leac. Uneori nici cîţiva oameni nu-l puteau stăpîni. începură să i se năzare ochii vii, de mult uitaţi, ai miraculosului tablou şi atunci furia lui devenea groaznică. Toţi cei ce se aflau în clipele acelea în jurul patului, i se păreau că-s nişte portrete care îl îngrozeau.

1 se părea că portretul se dubla, se împătrea şi, în cele din urmă, i se năzărea că toţi pereţii sînt plini de aceste îngrozitoare tablouri care îşi aţinteau asupra lui ochii vii şi nemişcaţi. Aceleaşi portrete înspăimîntătoare îl priveau şi din tavan, din podele, şi totodată mai vedea camera lărgindu-se şi adîncindu-se tot mai mult ca să poată cuprinde cîţi mai mulţi din ochii aceia nemişcaţi. Medicul care-şi luase sarcina de a-l îngriji şi care auzise cîte ceva din povestea ciudată a vieţii lui, căuta din răsputeri să găsească legătura misterioasă dintre coşmaruri şi întîmplările din viaţa de mai înainte, fără însă să ajungă s-o scoată la capăt. Bolnavul nu pricepea şi nu simţea decît doar caznele. Ţipa şi se ruga cu glas ascuţit, cum nu se poate mai sfîşietor, să i se scoată din odaie portretul cu ochii vii, care îi atrăgea privirea

fără ca să i se poată împotrivi, descriind locul unde se află acest portret cu nişte amănunte din cale afară de ciudate pentru un nebun. Degeaba se străduiau toţi să caute portretul miraculos. Răscoliseră toată casa, portretul însă nu era nicăieri. Atunci, plin de nelinişte, bolnavul se sălta iar în patul lui şi începea să descrie iar locul unde se află portretul, cu o bogăţie de amănunte care arătau că avea o minte încă ageră şi limpede. Dar toate căutările au fost zadarnice. In sfîrşit, medicul ajunse la concluzia că arta nu era altceva decît o manifestare deosebită a nebuniei. Curînd, viaţa lui Certkov, se curmă într-un

232

ultim acces de suferinţă mută. Cadavrul lui era înfiorător. Din toată uriaşa lui avere nu s-a găsit nici urmă. Cînd însă s-a dat de bucăţile de pînză tăiate din marile opere de artă pe care le cumpărase şi al căror preţ trebuia să fi întrecut milioane, toţi înţeleseră cît de groaznică fusese întrebuinţarea pe care o dăduse averii lui.

§ II

O sumedenie de carete, de trăsuri şi de căleşti stăteau dinaintea intrării unei case unde se vindea la licitaţie colecţia de artă a unuia din acei amatori bogaţi care toată viaţa şi-au petrecut-o moţăind dulce printre amoraşi şi zefiri, şi care, fără nici o vină din partea lor, au trecut drept mecenaţi, pricină care i-a făcut să cheltuiască cu naivitate milioanele adunate de către chibzuiţii lor taţi şi, de multe ori, chiar şi roadele propriei lor munci de mai înainte. Sala lungă era plină de o mulţime pestriţă de vizitatori, veniţi aici aşa cum se adună păsările de pradă în jurul unui stîrv. Era aici o întreagă flotilă de negustori ruşi de la Gostinîi Dvor şi chiar de la talcioc, purtînd toţi surtuce nemţeşti, albastre. înfăţişarea şi fizionomia le erau aici mai ho-tărîte, dar mai puţin încordate, fără să li se vadă acea slugărnicie dulceagă, atît de vădită la negustorii ruşi. Nu se sfiau deloc, cu toate că în aceeaşi sală se aflau o sumedenie din acei înalţi aristocraţi în faţa cărora aiurea, ar fi fost în stare să măture, cu ploconelile lor pulberea adusă de propriile lor cizme. Aici însă se simţeau cu desăvîrşire în largul lor şi, în dorinţa de a-şi da seama de calitatea mărfii, pipăiau fără jenă cărţile şi tablourile, stricînd cu îndrăzneală preţurile pe care le urcau conţii cunoscători. Erau aici mulţi vizitatori nelipsiţi ai tuturor licitaţiilor, care îşi luaseră obiceiul să se ducă mai degrabă în fiecare zi pe la licitaţii, decît să-şi ia dejunul; aristocraţi cunoscători care socoteau drept o datorie a lor să nu scape nici un prilej să-şi îmbogăţească colecţiile, deoarece nici nu găseau altceva mai bun de făcut între ceasurile 12 şi 1; în sfîrşit, se mai aflau acolo unii dintre acei domni onorabili ale căror haine şi buzunare sînt cum nu se poate mai subţirele şi care veneau acolo zilnic, fără să se gîndească la vreun folos, ci numai ca să vadă rezultatele licitaţiei, să vadă cine dă mai mult, cine mai puţin, care pe care îl va bate şi cui vor rămîne lucrurile.

233

O sumedenie de tablouri erau împrăştiate fără nici o noimă. Printre ele erau amestecate şi mobile, şi cărţi cu monogramele foştilor proprietari, care, pesemne, nici n-avuseseră nobila curiozitate să se uite prin ele; vase chinezeşti, plăci de marmoră pentru mese, mobile noi şi antice, cu linii curbe, cu grifoni, cu sfinţi şi cu labe de lei, aurite şi neaurite, lustre, lămpi, toate erau îngrămădite în cea mai mare neorînduială şi nu aşa cum se obişnuieşte în prăvălii. Totul părea un fel de haos al artelor. Simţămîntul care te cuprinde la o licitaţie e în deobşte ciudat: îţi evocă ceva asemănător cu un alai de înmormîntare. Sala în care se ţine licitaţia pare totdeauna sumbră, ferestrele, în dreptul cărora sînt îngrămădite mobile şi tablouri, lasă să se strecoare lumina cu zgîrcenie, pe feţele tuturor e zugrăvită muţenia, şi strigătele: „o sută de ruble!" „O rublă şi douăzeci de copeici!" „Patru sute de ruble şi cincizeci de copeici!" care izbucnesc prelung din gurile oamenilor, au parcă în ele o notă de sălbăticie. Dar

o impresie şi mai adîncă pricinuieşte glasul, ca de înmormîntare, al licitatorului care bate cu ciocanul şi cîntă prohodul bietelor opere de artă care şi-au dat întîlnire
aici.
Dealtfel, licitaţia încă nici nu începuse. Vizitatorii se uitau la lucrurile de tot felul, aruncate într-un morman pe podele. Intre timp, cîţiva oameni se opriseră dinaintea portretului unui bătrîn cu o vioiciune aşa de ciudată în ochi, încît îţi atrăgea luarea-aminte fără voie. Nu puteai să nu recunoşti că autorul portretului fusese un pictor de talent. Cu toate că opera nu era isprăvită, purta pecetea neîndoielnică a unui penel iscusit, însă vioiciunea supranaturală a ochilor aducea parcă un fel de reproş pictorului. Oamenii simţeau că veridicitatea portretului era desăvîrşită şi că numai un geniu putuse atinge adevărul în măsura aceasta, numai că acest geniu întrecuse aici, cu mult prea multă îndrăzneală, graniţa voinţei omeneşti. Atenţia lor fu însă întreruptă de un strigăt al unui vizitator mai în vîrstă „Ah! El e!" exclamă puternic emoţionat vizitatorul, cu ochii ţintă la portret. Bineînţeles că acest strigăt stîrni numaidecît în toţi curiozitatea şi unii dintre privitori nu se putură opri să nu se întoarcă spre el şi să-l întrebe:
—S-ar părea că dumneata ştii ceva în privinţa acestui portret?
— Nu vă înşelaţi deloc,— răspunse omul care strigase fără voie. — Ce-i drept, cunosc mai bine ca oricare istoria acestui portret. Toate mă fac să cred că el e omul despre care vreau

să vă vorbesc. Cum văd că vă interesează pe toţi să aflaţi ce-i cu el, sînt gata să vă împlinesc întrucîtva curiozitatea.
Vizitatorii înclinară din cap în semn de recunoştinţă şi se pregătiră să-l asculte cu cea mai mare luare-aminte.
— Fără îndoială că puţini dintre dumneavoastră, — îşi începu el povestea, — cunosc bine partea oraşului ce se cheamă Kolomna şi care se deosebeşte atît de mult de celelalte cartiere. Moravurile, îndeletnicirile, starea materială şi obiceiurile locuitorilor ei sînt cu totul altele decît ale celorlalte cartiere. Nimic nu aminteşte aici că te-ai afla în capitală, dar nici a orăşel de provincie nu seamănă Kolomna, deoarece fărîmiţarea vieţii atît de multilaterale, şi, dacă se poate spune aşa, a vieţii civilizate a pătruns şi aici manifestîndu-se în cele mai mici amănunte, cărora numai o capitală cu o populaţie numeroasă e în stare să le dea naştere. Lumea e aici cu totul alta şi cum ai intrat cu trăsura pe uliţele retrase ale Kolomnei, parcă simţi cum te şi lasă toate avînturile şi dorinţele tinereşti. Viitorul care înviorează şi bucură, aici nu pătrunde. Aici totul e linişte şi pensionare. Aicil găseşti tot ce s-a retras din viaţa animată a capitalei, într-adevăr, aici se mută funcţionari, a căror pensie nu trece de cinci sute de ruble pe an; văduve care au trăit înainte din truda bărbaţilor lor; oameni nu prea bogaţi care au avut plăcutul prilej de a cunoaşte senatul, din care cauză s-au osîndit singuri să-şi trăiască aici viaţa; bucătărese, care, isprăvind cu slujba, se înghesuie acum cît e ziua de mare prin pieţe, flecărind tot felul de aiureli cu cîte un om, într-o băcănioară de mărunţişuri şi care tîrguiesc zilnic de cinci copeici cafea şi de patru zahăr; în sfîrşit, toată acea categorie de oameni cărora am să le zic cenuşii, fiindcă straiele, faţa, părul, le dau o înfăţişare sumbră, cenuşie. Oamenii aceştia seamănă cu o zi cenuşie, cînd soarele nu te orbeşte cu strălucirea lui, cînd nici furtuna, în- soţită de tunet, de ploaie şi de grindină, nu şuieră, cînd pe cer nu-i nici una nici alta, iar ceaţa care se cerne îndulceşte contururile lucrurilor. Feţele acestor oameni sînt tare roşcate şi părul de asemenea roşcat; ochii li-s mai totdeauna fără strălucire ; hainele şterse au acea culoare tulbure pe care o dobîndeşti după ce ai amestecat toate culorile, şi, îndeobşte, întreaga lor
I înfăţişare e tulbure. La categoria aceasta de oameni pot fi trecuţi controlorii de

pe la teatre, consilierii titulari de peste cincizeci de ani, daţi afară din slujbă, şi discipolii în retragere ai lui Marte, cu pensie de două sute de ruble pe an, cu un ochi lipsă şi cu

buza umflată. Oamenii aceştia sînt cu desăvîrşire lipsiţi de patimi, totul le este indiferent. De umblat, umblă fără să bage cîtuşi de puţin seama la ce e în jurul lor şi tac, fără să se gîndească la ceva. In cămăruţele lor au numai un pat şi o sticlă de votcă rusească, curată, din care sug neîntrerupt cît e ziulica de mare, fără pericolul de a face vreo trăznaie, aşa cum se întîmplă la o beţie cruntă, de felul acelora pe care le face, de obicei, duminica, tînărul meseriaş, neamţ, acest student al uliţii Mes-cianskaia, singurul stăpîn al trotuarului după miezul nopţii. Viaţa în Kolomna e totdeauna aceeaşi: rar auzi huruind vreo caretă pe uliţele paşnice, afară doar de aceea în care se întorc acasă actorii şi care cu clinchetul, huruitul şi zăngă-nitul ei tulbură liniştea ce domneşte aici peste toate. In cea mai mare parte, aici întîlneşti numai pietoni. Rareori vezi o birjă ce se tîrăşte alene, mai totdeauna fără muşteriu, cărînd o sarcină de fîn pentru modesta ei mîrţoagă. Rar, chiria unui apartament atinge o mie de ruble pe an. De cele mai multe ori e între cincisprezece şi douăzeci sau treizeci de ruble pe lună, nemaisocotind mulţimea de unghere, care se închiriază pentru patru ruble şi jumătate pe lună, preţ în care intră încălzitul şi cafeaua de dimineaţă. Văduvele de funcţionari, care primesc pensii, sînt locuitoarele cele mai avute ale acestei părţi a oraşului. Ele au o purtare foarte onorabilă, îşi mătură destul de curat odăiţa şi stau de vorbă cu vecinele şi prietenele despre scumpetea cărnii de vacă, a cartofilor şi a verzei. De foarte multe ori au cîte-o fată tinerică, fiinţă tăcută, care nu scoate o vorbă şi e, uneori, destul de drăguţă. Se mai întîmplă să ţie şi cîte un căţel destul de scîrbos şi să aibă o pendulă veche cu glas tînguios. Aceste văduve de slujbaşi ocupă cele mai bune apartamente de la douăzeci la treizeci de ruble pe lună, ba uneori chiar la patruzeci. După ele vin, actorii, ale căror lefuri nu le permit să se mute din Kolomna. E un neam de oameni slobozi, cum sînt toţi actorii care trăiesc numai pentru plăcerea lor. Acasă poartă halat şi ori strunjesc din oase tot felul de fleacuri, ori îşi repara pistolul, ori încheie din mucava niscaiva lucruri folositoare în casă, ori joacă şaşki[1]) sau cărţi cu cîte un prieten venit la ei, petrecîndu-şi în felul acesta toată dimineaţa. Acelaşi lucru îl fac dealtfel şi seara, adăugînd adesea la toate acestea un *punch.* După aceşti aşi ai aristocraţiei din Kolomna urmează cinurile mai mărunte şi caracuda, aşa că unui observator îi e tot atît de greu să înşire toate aceste persoane, care ocupă diferite cotloane

•) Joc de dame. (N. trad.)

şi unghere ale unei odăi, aşa cum îi vine de greu cuiva să pună nume nenumăratelor bacterii care se ivesc într-un oţet stătut. Dar de cîte feluri de oameni nu dai acolo! Babe care se închină, babe care beţivănesc, babe care se închină şi beau, babe care îşi tîrăsc existenţa prin cine ştie ce mijloace, cărînd ca furnicile tocmai de la Podul Kalinin la talcioc tot felul de boarfe şi albituri vechi, ca să le vîndă acolo cu cincisprezece copeici; într-un cuvînt, găseşti aici toată biata şi nefericita drojdie a omenirii.
E lucru firesc ca aceşti oameni să sufere cîteodată lipsuri mari, care nu le dau putinţa să-şi ducă obişnuita viaţă sărăcăcioasă şi să se vadă nevoiţi adesea să facă împrumuturi urgente pentru a ieşi din încurcătură. Atunci poţi găsi printre ei unii oameni cu răsunătorul nume de capitalişti şi care sînt în stare să le pună la dispoziţie sume urcînd de la douăzeci pînă la o sută de ruble, cu diferite procente, care mai totdeauna sînt peste măsură de mari. Oamenii aceştia strîng încetul cu încetul un mic capital şi aşa izbutesc uneori să-şi cumpere o căsuţă. Cu cămătarii aceştia nu semăna însă deloc fiinţa ciudată care purta numele de

Petromihali. Ce era — grec, armean sau mol-dovan — asta n-o ştia nimeni. Dar un lucru era sigur: trăsăturile feţei îi erau cu totul meridionale. Acest Petromihali umbla totdeauna cu o haină largă, asiatică, era înalt, cu faţa tare măslinie şi atît sprîncenele negre cu un început de cărunţie, care îi atîrnau, cît şi mustăţile, îi dădeau o înfăţişare cam fioroasă. Oricît te-ai fi uitat la faţa lui, nu era chip să-i deosebeşti vreo expresie. Această faţă, aproape totdeauna imobilă, cu trăsăturile ei meridionale care-ţi săreau în»ochi, contrasta ciudat cu feţele cenuşii ale locuitorilor Kolomnei. Petromihali nu semăna deloc cu cămătarii de prin partea aceasta retrasă a oraşului, de care am pomenit. El putea da orice sumă i-ai fi cerut. Bineînţeles că, din pricina asta, şi procentele erau neobişnuit de mari. Casa lui veche, cu o mulţime de anexe, se afla în locul numit Balta ţapului şi poate n-ar fi fost aşa de şubredă, dacă proprietarul ar fi vrut să cheltuiască cît de cît pentru reparaţii, dar Petromihali nu vroia să facă nici un fel de cheltuială. Toate odăile, cu excepţia chichineţei în care locuia, erau reci şi se aflau în ele grămezi de tot felul de vase de porţelan, de aur şi de jasp, tot soiul de vechituri şi chiar şi mobile, lăsate amanet de datornicii de toate cinurile şi îndeletnicirile, fiindcă pentru Petromihali toate lucrurile erau bune şi, măcar că dădea sute de mii, era gata să servească la nevoie şi sume ce nu întreceau o rublă.

Era gata să primească în cămările lui tot, şi rufărie veche care nu mai putea sluji la nimic, şi scaune şchioape, şi chiar cizme rupte, iar cerşetorii puteau veni fără frică la dînsul cu bucceaua în mînă. Mărgăritare scumpe, care au împodobit poate cîndva cel mai frumos gît din lume, erau închise în sipetul lui murdar de fier, laolaltă cu vreo tabacheră antică, a unei doamne de cincizeci de ani, cu o diademă care se înălţase cîndva pe fruntea de alabastru a unei frumuseţi şi cu inelul de briliante al unui slujbaş sărac, primit drept răsplată pentru truda lui fără de răgaz. Trebuie să amintesc însă, că oamenii i se adresau numai cînd se aflau la mare ananghie. Condiţiile lui erau atît de grele, încît îi făceau să le treacă gustul de împrumut. Dar lucrul cel mai curios era că, dintru început, procentele nu li se păreau chiar aşa de mari. Jefuia atît de ciudat şi neobişnuit, încît sumele creşteau îngrozitor şi pînă şi agenţii de control nu erau în stare să pătrundă regula aceasta de neînţeles şi asta cu atît mai mult, cu cît formula părea întemeiată pe legile stricte ale adevărului matematic. Deşi verificatorii vedeau limpede că totalul era exagerat, vedeau în acelaşi timp că în socoteli nu era nici o greşeală. Mila, cît şi celelalte patimi ale omului simţitor, nu ajungeau niciodată pînă la el, şi nici un fel de rugăminte nu era în stare să-l înduplece să dea o amînare sau să mai scadă din ce era de plătit. S-a întîmplat de cîteva ori să fie găsite la uşa lui nişte nenorocite de bătrîne îngheţate de frig, şi feţele lor învineţite, picioarele ţepene şi mîinile neînsufleţite, întinse păreau să-i mai cerşească mila şi după moarte. Asemenea întîmplări stîrneau adesea indignarea generală şi poliţia voise de cîteva ori să cerceteze mai cu luare aminte faptele acestui om ciudat, dar subcomisarii se pricepeau totdeauna, sub diferite pretexte, să muşamalizeze afacerea şi să o prezinte sub altă lumină, cu toate că nu primeau pentru asta o leţcaie căci bogăţia are această putere atît de ciudată că lumea crede ,într-însa, cum crede şi în asignatele pe care le scoate statul şi este în stare, chiar fără să se arate, să-i pună în mişcare pe toţi ca pe nişte slugi supuse. Ciudata fiinţă Petromihali şedea turceşte pe un divan înnegrit, primindu-i nemişcat pe toţi cei ce veneau la el să ceară, ridicînd doar dintr-o sprinceană în semn de salut. Nu puteai auzi de la el nimic de prisos sau fără legătură cu afacerea în cauză. Umblau totuşi zvonuri că ar fi dat uneori şi bani de pomană, fără a le cere restituirea, numai că atunci punea astfel de condiţii, încît pe toţi îi cuprindea groaza şi o rupeau la fugă, şi pînă şi cele

mai flecare gospodine nu mai găseau puterea să-şi mişte buzele ca să le spună şi altora ce au păţit. Insă oamenii care aveau curajul să-i primească banii în felul acesta se îngălbeneau, boleau şi mureau, fără să îndrăznească să dezvăluie taina.
In partea aceasta a oraşului îşi avea căsuţa un pictor, vestit pe vremea aceea prin operele lui cu adevărat minunate. Pictorul acesta era tatăl meu. Vă pot arăta cîteva lucrări de-ale lui, care dovedesc un talent neîndoielnic. Viaţa îi era tihnită. Era unul din pictorii aceia modeşti şi cu frica lui dumnezeu, care au trăit pe timpul Evului Mediu, cînd religia era în floare. Ar fi putut să aibă faimă mare şi să strîngă o avere însemnată, dacă s-ar fi hotărît să primească mulţimea de comenzi cu care era solicitat din toate părţile. Lui însă îi plăcea mai mult să se îndeletnicească cu lucrări religioase şi, pentru o sumă neînsemnată, se apucă să zugrăvească iconostasul bisericii parohiei noastre. Se întîmpla de multe ori să aibă nevoie de bani; niciodată însă nu se încumeta să-i ceară fiorosului cămătar, cu toate că ar fi avut oricînd putinţa să-şi plătească datoria, deoarece n-avea decît să se aşeze şi să zugrăvească cîteva portrete şi banii ar fi fost în buzunarul lui. Ii părea însă atît de rău să se smulgă de la îndeletnicirile lui şi îl întrista atîta să se despartă, fie şi pentru un timp scurt, de ideea lui dragă, încît era gata sărămînă mai degrabă cîteva zile flămînd în odaia sa, lucru pe care l-ar fi făcut cu uşurinţă, dacă n-ar fi avut o soţie pe care o iubea cu patimă şi doi copii; pe unul din ei îl vedeţi acum în faţa dumneavoastră. Intr-o zi însă, ajunse la o aşa ananghie încît era cît p-aci să se ducă la grec, dar se răspîndi dintr-odată vestea că groaznicul cămătar trăgea să moară. Intîrnplarea îl uimi şi era gata să vadă într-însa un semn al proniei cereşti pentru a-l împiedica să-şi pună intenţia în aplicare, cînd întîlni în tinda casei, venind cu sufletul la gură, o babă care îndeplinea pe lîngă cămătar trei sarcini deosebite şi anflme: de bucătăreasă, de portar, şi de fecior. Bătrîna, care, de cînd se afla pe lîngă ciudatul ei stăpîn, pierduse darul vorbirii, bolborosi înfundat cîteva vorbe fără legătură între ele, din care tatăl meu izbuti să înţeleagă doar că stăpînul său avea neapărată nevoie de dînsul şi că-I ruga să vină, aducînd cu el vopselele şi penelele. Tatăl meu nu se putea dumeri ce nevoie putea avea de dînsul, la o asemenea vreme, şi încă pe deasupra să aducă vopselele şi penelele. Mînat însă de curiozitate, apucă cutia cu tot ce era nevoie pentru pictat şi o urmă pe bătrînă.

**●
Abia îşi putu face loc prin mulţimea de cerşetori ce înconjurau casa cămătarului aflat pe moarte, nădăjduind că păcătosul de el poate tot avea să se pocăiască şi să le împartă măcar o părticică din nenumăratele lui avuţii.
Tatăl meu intră într-o odaie nu prea mare, unde dădu de trupul întins al asiaticului, lung aproape cît odaia şi, aşa întins şi nemişcat cum sta, părea lipsit de viaţă. In sfîrşit, cămătarul îşi săltă capul scheletic şi ochii care-l priviră ţintă părură atît de fioroşi, încît tatăl meu începu să tremure. Petromihali scoase un strigăt înăbuşit, după care rosti: „Fă-mi portretul!" Tatăl meu rămase uluit de propunerea asta ciudată şi începu să-i arate că nu mai era acum timpul să se gîndească la una ca asta, că trebuia, dimpotrivă, să renunţe la orice dorinţă lumească, şi, cum mai avea puţine clipe de trăit, era mai degrabă timpul să se gîndească la păcatele săvîrşite şi să se pocăiască în faţa celui de sus. „Nu vreau nimic. Mie să-mi faci portretul!" rosti Petromihali, cu glasul hotărît. Faţa răscolită de convulsii i se schimonosi aşa de groaznic, încît tatăl meu ar fi plecat fără îndoială dacă nu l-ar fi oprit un sentiment foarte scuzabil la un pictor care rămîne uluit în faţa unuiF model cutotul neobişnuit pentru penelul său. Faţa cămătarului era tocmai una din acele feţe care sînt o comoară pentru un artist. Cu teamă şi totodată cu o dorinţă tainică, în lipsa şevaletului, îşi puse pînza pe genunchi şi începu să picteze. Gîndul de a

întrebuinţa după aceea faţa cămătarului într-un tablou al lui, în care voia să zugrăvească un om aflat în puterea necuratului, pe care îl izgoneşte cuvîntul atotputernic al mîntuitorului, îl făcu să-şi sporească rîvna. Schiţă în grabă conturul şi puse primele umbre, temîndu-se că firul vieţii cămătarului ar putea să se rupă în orice clipă, fiindcă părea că moartea îi şi flutură pe buze. Mai scotea din cînd în cînd cîte un horcăit şi-şi aţintea cu nelinişte fioroasa lui privire asupra tabloului. In sfîrşit, cînd îşi văzu trăsăturile aşternute pe pînză, îi licări în ochi ceva ce aducea a bucurie. Temîndu-se în toată clipa să nu moară, tatăl meu se hotărî înainte de toate să-i desăvîrşească ochii. Ăsta era însă lucrul cel mai greu, fiindcă simţămîntul pe care îl exprimau era cum nu se poate mai neobişnuit şi cu neputinţă de redat. Se canoni cu ei timp de aproape un ceas, pînă cînd izbuti, în sfîrşit, să prindă focul modelului care începea să se stingă. Apoi, cu o plăcere tainică se dădu cîţiva paşi înapoi, ca să poată privi mai bine tabloul, dar sări îngrozit cînd văzu ochii vii ai por-

tretului uitîndu-se la el. O groază nemaipomenită puse stă-pînire pe tatăl meu, o groază atît de mare, încît zvîrli cît colo paleta şi vopselele şi dădu să se repeadă la uşă. Dar trupul fioros, pe jumătate mort, al cămătarului, se săltă în pat, îl apucă cu o mînă slăbănoagă şi-i porunci să-şi vadă mai departe de treabă. Tatăl meu îşi făcu cruce şi jură că nu va mai continua lucrul. Atunci fiinţa aceea groaznică se rostogoli din pat, încît i se auzi trosnetul oaselor, îşi adună bruma de puteri-, ochii începură să-i sticlească cu vioiciune, mîinile cuprinserăpi-cioarele tatălui meu, şi, tîrîndu-se, începu să-i sărute poalele; hainei, implorîndu-l să isprăvească portretul. Dar tatăl meu rămase neînduplecat, minunîndu-se numai de puterea voinţei care biruia pînă şi moartea ce se apropia de el. In cele din urmă, deznădăjduit, Petromihali trase cu o putere puţin obişnuită de sub pat, un sipet şi o grămadă uriaşă de aur se rostogoli la picioarele tatălui meu. Văzîndu-l şi de data asta neînduplecat, cămătarul căzu în genunchi şi un puhoi întreg de rugăminţi porni printre buzele lui tăcute pînă atunci. Era cu neputinţă să nu fi simţit pentru el o milă fără de margini şi, am putea chiar spune, o milă amestecată cu scîrbă. „Om bun! Omul lui dumnezeu ! Omul lui Hristos... izbucni cu deznădejde glasul acelui schelet viu. Te rog din suflet, pentru numele copiilor tăi mici, pentru minunata ta nevastă, pentru mormîntul părintelui tău, isprăveşte-mi portretul! Mai lucrează la el măcar un ceas!... Ascultă! Am să-ţi destăinuiesc o taină. Şi spunînd aceasta, paloarea morţii începu să i se aştearnă şi mai mult pe faţă. Numai că taina asta nu trebuie s-o spui nimănui, nici măcar nevestei tale nicicopiilor tăi, căci altminteri mori şi tu, or să moară şi ei şi veţi fi cu toţii nefericiţi. Ascultă! Dacă nici asta n-are să te înduplece, să ştii că nu te mai rog. După ce-oi muri, are să trebuiască să mă duc la acela la care n-aş fi vrut să mă duc. Acolo am de îndurat niştej chinuri de care nici măcar n-am visat. Aş putea însă să nu mă duc încă mult timp la el, pînă cînd se va sfîrşi lumeaşi pămîntul, numai dacă îmi isprăveşti portretul. Am aflat că jumătate din viaţa mea are să treacă în portret, cu condiţia ca portretul să fie făcut de un pictor iscusit. Vezi doar că în ochii mei a şi rămas o parte din viaţă; ea are să rămîie şi în toate trăsăturile mele îndată ce ai să isprăveşti portretul. Şi, cu toate că trupul are să-mi piară, o jumătate din viaţa mea are să rămînă pe pămînt şi încă multă vreme am să pot fugi de chinuri. Isprăveşte-l odată!... Isprăveşte-l!..." strigă fiinţa aceea ciudată,

cu glasul sfîşietor de muribund. Groaza puse stăpînire şi mai tare pe tatăl meu. La auzul acestei taine el simţi cum i se ridică părul măciucă în cap şi lăsă să-i scape din mînă penelul, pe care, înduplecat de rugăminţile cămătarului, îl luase

din nou în mînă. „Aha! Nu vrei să-mi isprăveşti portretul? rosti Petro-mihali, cu glasul răguşit. Uite, atunci ia-ţi-l! Ţi-l dăruiesc!" După aceste vorbe, un rîs groaznic i se zugrăvi pe buze. Viaţa mai păru că zvîcneşte odată în trăsăturile lui şi, o clipă mai tîrziu, dinaintea tatălui meu zăcea un cadavru vînăt. Tata nu mai vru să se atingă de penelurile şi vopselele cu care zugrăvise trăsăturile omului care-l renegase pe dumnezeu şi fugi din odaie. Ca să-şi mai împrăştie gîndurile neplăcute pricinuite de întîmplarea asta, rătăci multă vreme prin oraş şi se întoarse acasă abia către seară. Cel dintîi lucru pe care îi căzură ochii cum intră în atelier fu portretul cămătarului. întrebă nevasta, femeia de la bucătărie, portarul, dar toţi îi răspunseră hotărît că nimeni n-adusese nici un portret şi că nici nu venise nimeni, cît îipsise el de acasă. Asta îl făcu să rămînă o clipă pe gînduri. Se apropie de portret, dar, pătruns de silă pentru propria-i operă, îşi întoarse fără voie ochii. Apoi porunci ca portretul să fie scos şi dus în pod. Cu toate acestea simţea însă o apăsare ciudată, *îl* stăpîneau nişte gînduri de care se speria singur. Dar ceea ce-l uimi mai mult decît toate, atunci cînd se culcă în pat, fu următoarea întîmplare de necrezut: II văzu lămurit pe Petromihali intrînd în odaie, şioprindu-se în faţa patului. Multă vreme rămase Petromihali uitîndu-se cu ochii lui vii la tatăl meu. Apoi începu să-i facă nişte propuneri cum nu se poate mai îngrozitoare, încer-cînd să dea artei lui o îndrumare atît de diabolică, încît tatăl meu sări din pat gemînd, parcă era bolnav, scăldat în sudori reci, simţind pe suflet o apăsare de neîndurat, stăpînit în acelaşi timp de o furie arzătoare. Şi atunci văzu imaginea ciudată, a mortului, intrînd în rama portretului, care atîrna iarăşi în perete în faţa lui. Tatăl meu se hotărî să ardă chiar în aceeaşi zi blestemata operă zugrăvită cu mîinile lui. îndată ce s-a aprins focul în cămin aruncă portretul în mijlocul flăcărilor; cu o plăcere tainică văzu cum trosnea cadrul, pe care era întinsă "pînza şi auzi fîsîitul vopselelor încă neuscate. Pînă la urmă, din tot portretul nu mai rămase decît o mînă de cenuşă, iar cînd cenuşa începu să zboare ca o pulbere uşoară spre horn, i se păru că duce cu ea şi chipul şters al lui Petromihali. Tatăl meu simţi un fel de uşurare. Cu simţămîntul unui om care s-a sculat după
242
o boală îndelungată, se gîndi să se pocăiască de fapta lui şi se întoarse către colţul odăii, unde atîrna o icoană zugrăvită de mîna lui; văzu însă cu groază în faţa lui tot portretul lui Petromihali, ai cărui ochi căpătaseră parcă o vioiciune şi mai mare, incit pînă şi noi, copiii, am început să ţipăm cînd ne-am uitat la el. întîmplarea asta îl uimi peste măsură pe tatăl meu şi se hotărî să se spovedească preotului parohiei noastre şi să-i ceară sfat ce anume să facă în treaba asta aşa de puţin obişnuită. Preotul era un om cu judecată şi, în afară de asta, nutrea o dragoste caldă chemării sale. Cum auzi că-l pofteşte tatăl meu, pe care îl stima ca pe cel mai respectabil dintre poporenii lui, veni numaidecit. Tatăl meu nici nu socoti că ar fi de trebuinţă să-l ia de o parte şi se hotărî să-i povestească chiar acolo, pe loc, de faţă cu mama şi cu noi copiii, toată întîmplarea asta de ne-închipuit. Dar n-apucă să spună decît întîiul cuvînt că maică-mea scoase deodată un ţipăt înăbuşit şi se prăbuşi leşinată pe podea. Faţa i se făcu groaznic de albă, buzele deschise nu i se mişcau deloc şi toate trăsăturile îi erau schimonosite. Tatăl meu şi cu părintele se repeziră la ea şi văzură cu spaimă că înghiţise, din nebăgare de seamă, vreo zece ace pe care le ţinuse în gură. Doctorul, care veni în grabă, declară că nu mai putea fi salvată, căci unele ace i se opriseră în gît, altele trecură în stomac, şi intestine. Mama muri în chinuri groaznice.

Această întîmplare avu o înrîurire puternică asupra întregii vieţi a tatălui meu. Incepînd de atunci, un fel de întunecare îi cuprinse sufletul. Rareori dacă se mai îndeletnicea cu ceva, era aproape totdeauna tăcut şi fugea de toată lumea. Intre timp, chipul groaznic al lui Petromihali, cu ochii lui vii, începu să-l urmărească cu şi-mai multă stăruinţă şi adesea tatăl meu se simţea năpădit de gînduri atît

de fioroase şi de înspăimîntătoare, încît se cutremura fără voie. Toate cîte li se aşează oamenilor în străfundul sufletului ca o drojdie neagră şi care pot fi distruse şi alungate prin educaţie, prin fapte nobile, prin contemplarea frumosului, tatăl meu le simţea pe toate răsculîndu-se şi încer-cînd mereu din răsputeri să iasă la lumină şi să se desfăşoare în întreaga lor vicioasă desăvîrşire. Aşa îi era de întunecat sufletul, încît se vedea silit să se lase pradă acestei laturi negre a sufletului omenesc. Dar trebuie să spun aici că tatăl meu «ra de o tărie de caracter cum rar se află. Puterea pe care o avea asupra lui însuşi şi a patimilor era de neînchipuit. Convingerile lui erau mai tari decît granitul şi, cu cît mai puternică era

ispita, cu atît mai mare era şi rîvna lui de a i se împotrivi cu puterea de nezdruncinat a sufletului. Pînă la urmă, sleit de această luptă lăuntrică, se hotărî să-şi verse amarul, des-chizîndu-şi sufletul aceluiaşi preot care îl tămăduise totdeauna cu vorbele lui cu tîlc adînc, spunîndu-i întreaga poveste a chinurilor ce le îndura.

Asta s-a întîmplat la începutul toamnei. Ziua era minunat de frumoasă şi soarele lucea cu un fel de lumină tomnaticăy plină de prospeţime. Ferestrele odăilor noastre erau deschise. Tatăl meu şi venerabilul preot şedeau în atelier, pe cînd fratele meu şi cu mine ne jucam în odaia de alături. Amîndouă aceste odăi se aflau la etaj, alcătuind un fel de antresol al micii noastre locuinţe. Uşa către atelier era puţin crăpată. Mă uitam tocmai prin crăpătură, cînd l-am văzut pe tata dîndu-se mai aproape de preot şi l-am auzit chiar spunîndu-i:,. In sfîrşit, am să vă dezvălui toată taina asta..." Deodată un ţipăt mă făcu să mă întorc. Fratele meu nu mai era în odaie. Am fugit la fereastră. Doamne *l* Nu pot să uit de atunci această întîmplare! Cadavrul însîngerat al fratelui meu zăcea pe caldarîm. Pesemne că jucîndu-se, se aplecase din nebăgare de seamă şi căzuse, desigur cu capul în jos, căci capul îi era cu desăvîrşire zdrobit.

N-am să uit niciodată întîmplarea asta îngrozitoare. Tatăl meu stătea nemişcat la fereastră, cu mîinile încrucişate pe piept şi cu ochii ridicaţi la cer. Aducîndu-şi aminte de moartea năpraz-nică a mamei mele, pe preot îl cuprinse groaza şi ceru chiar el tatălui meu să păstreze mai bine taina asta îngrozitoare.

După asta, tatăl meu m-a dat la şcoala militară, unde mi-am petrecut tot timpul cît a durat educaţia mea, iar el s-a retras într-o mînăstire a unui orăşel izolat înconjurat de pustiu, unde sărăcăciosul nord nu mai prezenta decît o vegetaţie sălbatică, şi aici, în mînăstirea asta, intră solemn în tagma călugăriei. Tatăl meu îndeplinea cu atîta supunere şi umilinţă toate îndatoririle grele legate de această tagmă, îndura cu atîta umilinţă amestecată cu entuziasm şi flacăra credinţei întreaga lui viaţă de truditor smerit, îneît, pesemne, tot ce e păcătos nu mai avea puterea să. se atingă de el. Dar acel chip înspăimîntător, cu ochii vii, pe care îl zugrăvise singur, îl urmărea pînă şi în linîştea, aproape ca de mormînt, a acestei schivnicii. Egumenul aflînd de neobişnuitul talent la pictură al tatălui meu, îi dădu sarcina să împodobească cu cîteva icoane biserica. Trebuia să fi văzut cu cîtă înălţătoare smerenie şi cuvioşie se trudea el, dueînd-o numai

în post şi rugăciuni, pregătindu-se în singurătatea sufletului şi adîncă meditaţie, să-şi săvîrşească eroica faptă. Petrecea nopţi întregi fără să se dezlipească de lîngă chipurile sfinte pe care le zugrăvea şi poate că din pricina acestei dragoste se găsesc aşa de rar opere, fie şi ale unor pictori vestiţi, care să poarte pecetea unor simţăminte şi gjnduri atît de creştineşti. Feţele sfinţilor lui arătau atîta linişte cerească, în pocăiţii lui vedeai atîta căinţă sinceră, cum rar am întîlnit chiar şi în tablourile celor mai vestiţi pictori. In sfîrşit, toate gîndurile şi

dorinţele lui se îndreptară către un singur ţel: s-o zugrăvească pe maica domnului, întinzîndu-şi cu evlavie mîinile peste norodul care se ruga. Şi la această operă munci cu atîta abnegaţie, cu atîta uitare de sine şi de lumea întreagă, îneît o parte din liniştea împrăştiată de penelul lui pe trăsăturile acestei sfinte protectoare a lumii părea că pătrunsese şi în sufletul lui. Cel puţin în tot timpul acesta înspăimîntătorul chip al cămătarului încetă să-l mai viziteze, iar portretul dispăru.

Intre timp, educaţia mea la şcoala militară se isprăvise. Am. ieşit ofiţer, dar, spre marea mea părere de rău, împrejurările nu mi-au dat voie să-l văd pe tata. Am fost îndreptaţi îndată spre trupele de operaţie, care, datorită declarării răz-boiului de către turci, se aflau la graniţă. N-am să vă plictisesc cu istorisiri din viaţa mea petrecută în marşuri, în bivuacuri, în încăierări sîngeroase. Ajunge să vă spun că greutăţile, primejdiile şi clima mult prea caldă m-au schimbat cu desăvîrşire, aşa îneît cei ce mă cunoşteau de mai înainte, nici nu mă mai puteau recunoaşte. Faţa arsă de soare, mustăţile uriaşe, glasul răguşit, aspru, îmi dădeau cu totul altă înfăţişare. Eram un om plin de viaţă, fără grija zilei de mîine, îmi plăcea să golesc o sticlă mai mult cu un prieten, să trăncănesc verzi şi uscate cu fetişcanele drăguţe, să povestesc o snoavă deo-chiată, într-un cuvînt eram un militar fără de grijă. Totuşi, cum s-a isprăvit campania, am socotit că prima mea datorie e să mă duc să-l văd pe tata.

Cînd m-am apropiat de mînăstirea aceea singuratică m-am simţit cuprins de un sentiment ciudat, cum nu mai avusesem pînă atunci. îmi dădeam seama că mai eram legat de o fiinţă şi că stării mele sufleteşti parcă îi mai lipsea ceva. Mînăstirea singuratică din mijlocul naturii palide şi dezgolite mă aduse într-un fel de poetică uitare de sine şi-mi abătu gîndurile în chip ciudat, îndreptîndu-le aiurea, aşa cum se întîmplă adesea

toamna tîrziu, cînd frunzele ne foşnesc sub picioare, cînd deasupra capetelor noastre copacii sînt goi, iar crăcile negre par o plasă rară, şi departe, în înălţimi, croncănesc»ciorile, iar noi grăbim pasul fără voie, parc-am căuta să ne adunăm gîndurile răzleţe. O mulţime de acareturi din lemn înegrit înconjurau o clădire de piatră. Am intrat acolo sub nişte galerii lungi, putrezite şi înverzite de muşchi, care înconjurau chiliile şi am întrebat de părintele Grigori, nume pe care îl luase tatăl meu cînd se călugărise. Mi-au arătat chilia lui.

N-am să uit cît voi trăi impresia ce mi-a făcut-o tatăl meu. Dinaintea mea stătea un bătrîn cu faţa palidă şi extenuată, care nu mai oglindea nici o trăsătură lumească, nici un gînd despre cele lumeşti. Ochii, obişnuiţi să fie îndreptaţi spre cer, căpătaseră acea privire nepăsătoare, pătrunsă de un foc din altă lume, întîlnită numai la artişti în clipele de inspiraţie. Bătrînul şedea în faţa mea nemişcat, asemenea unui sfînt aşternut pe pînză, de mîna unui pictor, şi care se uită la norodul care i se roagă, părea că nici nu mă văzuse, cu toate că ochii îi erau îndreptaţi în partea pe unde intrasem. Cum nu voiam de la început să-i spun cine eram, îl rugai numai să mă blagoslovească, ca pe un drumeţ venit să se închine. Mare mi-a fost însă mirarea cînd îl auzii rostind: „Bine ai venit, Leon, fiul meu!" Asta mă uimi. Trecuseră zece ani de cînd mă despărţisem de el şi afară de asta nu mă mai recunoşteau nici cei ce mă văzuseră nu tocmai aşa demult. „Ştiam că ai să vii, urmă el. M-am rugat preacuratei fecioare şi sfîntului Niculae ca să vii şi te aşteptam din ceas în ceas, fiindcă-mi simt sfîrşitul aproape şi vreau să-ţi dezvăluiesc o taină de seamă. Haidem, fiule, -vino întîi cu mine să ne rugăm". Am intrat în biserică şi el mă duse în faţa unui tablou mare, pe care era zugrăvită maica domnului, blagoslovind norodul. Am rămas uimit de adînca expresie dumnezeiască ce i se oglindea pe faţă. Multă vreme stătu tatăl meu prosternat în rugăciune dinaintea icoanei, pînă cînd, în sfîrşit, după ce tăcu îndelung, cufundat în

meditaţie, am ieşit împreună. Apoi tatăl meu îmi povesti toate cîte le-aţi auzit acum de la mine. Credeam în adevărul celor spuse de el, fiindcă fusesem de altfel martorul multora din întîmplările nenorocite ale vieţii noastre. „Şi acum, fiul meu, adăugă el după ce-şi isprăvi povestirea asta, am să-ţi mai spun şi ce mi-a dezvăluit un sfînt pe care nu l-a recunoscut nimeni în mijlocul mulţimii, afară de mine, pe care ziditorul milostiv, în neţărmurita lui bunătate mă găsise vrednic de una ca asta". Zicînd aceasta, tatăl meu, îşi împreună mîinile şi îşi îndreptă ochii spre cer, dăruindu-se cu toată făptura şi viaţa lui. După un răstimp am auzit de la el ceea ce mă pregătesc să vă spun acum şi dumneavoastră. Ciudăţenia vorbelor lui nu trebuie să vă mire. îmi dădeam seama că tatăl meu, se afla în acea stare de spirit ce pune stăpînire pe om, cînd, prin suferinţe puternice, de neîndurat, şi cînd, în dorinţa de a-şi aduna toate puterile şi întreaga tărie de fier a sufletului, care nu i se pare îndestulătoare, se dă cu totul religiei. Şi cu cît mai greu îl apasă jugul nenorocirilor, cu atît mai înflăcărate îi sînt rugăciunile şi meditaţiile spirituale. Şi atunci omul acesta nu mai seamănă cu pustnicul liniştit care meditează şi care a tras la mal în pustietatea lui, ca într-un port mult rîvnit, singura lui dorinţă fiind să se odihnească de zbuciumul vieţii şi să se roage cu creştinească umilinţă aceluia care i-a ajuns mai aproape şi mai accesibil; faţă de acest pustnic el devine un uriaş. Focul sufletului nu s-a stins într-însul ci, dimpotrivă, se învîlvorează şi izbucneşte cu o putere şi mai mare şi toată fiinţa lui se preface într-o flacără religioasă. Capul îi e veşnic plin de visuri minunate, la fiecare pas i se arată vedenii şi aude destăinuiri din adîncul inimii, gîndurile i-s veşnic încinse, iar ochiul nu mai vede nimic din cele pămînteşti. Ca urmare a veşnicei lui năzuinţe numai către acelaşi scop, toate mişcările îi sînt pline de entuziasm. Chiar de cum l-am văzut pe tatăl meu, am băgat de seamă această stare a lui şi dadP-mi amintesc de ea, aici, este ca să nu vi se pară cumva prea din cale-afară de curioase vorbele pe care le-am auzit.

„Fiul meu, începu el, după ce rămase multă vreme aproape nemişcat, cu ochii ridicaţi la cer, curînd, foarte curînd are să vină timpul cînd se va naşte pe pămînt antihristul, ispititorul neamului omenesc. Groaznic are să fie atunci. Şi asta are să se întîmple înainte de sfîrşitul lumii. Antihristul are să treacă în zbor pe un cal uriaş şi chinuri mari vor îndura cei ce vor ră-mînea credincioşi lui Hristos. Ascultă fiul meu ! De multă vreme vrea să se nască antihristul pe pămînt, însă nu poate, fiindcă trebuie să se nască într-un chip supranatural . In lumea noastră toate-s alcătuite însă de atotputernicul în aşa fel, încît se să-vîrşesc toate potrivit rînduieiii lor fireşti şi, de aceea, fiul meu, nici un fel de putere nu-i în stare să-l facă să pătrundă în lume. Pămîntul nostru însă este ca un fir de pulbere în faţa ziditorului. După legile lui, pămîntul trebuie să se prăbuşească

şi, cum cu fiece zi care va trece, legile firii vor ajunge tot mai slabe, graniţele care stau drept stavilă suprafirescului, se vor face şi ele tot mai uşor de trecut. Antihristul se înfiripă de pe acum şi se străduieşte să-şi arate lumii numai o oarecare parte a lui. El îşi alege drept sălaş omul şi se arată în cel de la care, încă de la naştere, s-a îndepărtat îngerul păzitor şi e stigmatizat prin îngrozitoarea ură faţă de aproapele şi de tot ce înseamnă făptura creatorului. Unul dintre aceşti oameni a fost şi cămătarul misterios, pe care m-am încumetat, păcătosul de mine, să-l zugrăvesc cu penelul meu nelegiuit. Fiul meu, el, chiar el era antihristul. Dacă mîna mea, nelegiuită n-ar fi îndrăznit să-l zugrăvească el s-ar fi îndepărtat şi s-ar fi mistuit, fiindcă nu putea trăi mai mult decît ar fi trăit trupul în care se închisese. In ochii aceia, scîrboşi de vii, se întipărise un simţămînt drăcesc. Minunează-te, fiule, de îngrozitoarea putere a diavolului. El

caută să pătrundă pretutindeni: în toate treburile noastre, în gîndurile noastre şi pînă şi în inspiraţia pictorilor. Nenumărate vor fi victimele acestui duh al infernului, care trăieşte pe pămînt fără chip şi nevăzut. Acesta e spiritul întunecat care pătrunde în noi chiar şi în clipa cînd avem gîndurile cele mai curate şi mai sfinte. Vai! Dacă penelul meu nu s-ar fi oprit din treaba lui diavolească, el ar fi pricinuit încă şi mai mult rău,şi nu există putere omenească în stare să i se împotrivească, fiindcă antihristul îşi alege tocmai clipa cînd ne lovesc nenorocirile cele mai mari. Vai şi amar, fătul meu, de biata omenire ! Dar ascultă ce mi-a dezvăluit chiar maica domnului, într-un ceas de vedenii sfinte. Pe cînd mă trudeam să zugrăvesc faţa preacurată a fecioarei Măria, vărsînd lacrimi de pocăinţă pentru viaţa mea trecută şi petrecînd multă vreme în post şi rugăciune, ca să ajung mai vrednic să-i prind dumnezeiescul ei chip, mi-a venit, fiul meu inspiraţia. Simţeam că mă luminează o putere de sus şi că un înger îmi purta mîna păcătoasă. Simţeam mişcîndu-mi-se părul în cap şi un tremur străbătîndu-mi sufletul. 0, fiul meu ! Pentru clipa aceea eram gata să iau asupră-mimii de chinuri. Stăteam şi mă minunam singur de ce-mi zugrăvise penelul. Am văzut atunci în vis faţa preacurată a fecioarei şi am aflat că, drept recunoştinţă pentru truda şi rugile mele, existenţa supranaturală a demonului din portretul pe care îl zugrăvisem nu va fi veşnică şi, dacă cineva are să facă cunoscută lumii în chip solemn istoria asta a antihristului, după ce vor fi trecut cincizeci de ani, în cea dintîi zi cu lună nouă, atunci puterea antihristului are să se
248
stingă şi are să se împrăştie ca pulberea. Şi am mai aflat, că ţi le pot spune şi ţie aceste toate, înainte de a muri. Sînt treizeci de ani de atunci şi antihristul tot mai trăieşte. Mai rămîn în faţa noastră douăzeci de ani. Să ne închinăm, fiul meu!" Şi zicînd aceasta căzu în genunchi, şi toată fiinţa lui se adînci în rugă.
Mărturisesc că, în sinea mea, puneam toate aceste vorbe pe seama imaginaţiei lui înfierbîntate, din pricina posturilor şi a rugăciunilor neîntrerupte. Şi de aceea, din respect pentru el, n-am vrut să fac nici un fel de observaţii sau consideraţiuni. Cînd l-am văzut însă cum îşi ridică spre cer mîinile uscăţive, cu cîtă resemnare şi durere stă cufundat în tăcerea lui adîncă, prăbuşit înlăuntrul fiinţei sale, cît de umil se ruga pentru acei care nu avuseseră puterea să se împotrivească ispitei diavolului şi şi-au irosit zadarnic tot ce fusese mai înălţător în sufletul lor, cu cîtă durere înflăcărată se lăsase la picioarele icoanei, cînd i-am văzut acele grăitoare lacrimi curgîndu-i pe obraz, plînsul mut pe care-l oglindeau toate trăsăturile, o! atunci n-am mai fost în stare să mă las pradă gîndirii reci şi să caut să-i dezleg tîlcul vorbelor.
De la moartea lui au trecut cîţiva ani. Nu credeam în povestea aceea şi mă gîndeam destul de rar la ea; de spus, însă n-o puteam spune nimănui. Nu ştiu cum se întîmpla, dar simţeam totdeauna că ceva mă împiedică. Am intrat azi fără nici un scop la licitaţia asta şi am povestit aici pentru întîiaşi dată istoria acestui portret neobişnuit, aşa că mă gîndesc ca nu cumva să fie azi ziua cu lună nouă, despre care îmi vorbise tatăl meu, deoarece e adevărat că au trecut douăzeci de ani de atunci.
Ajuns aici, povestitorul se opri, iar ascultătorii, care îl urmăriseră cu deosebită luare-aminte, îşi întoarseră ochii către ciudatul portret şi, spre uimirea lor, băgară de seamă că ochii lui nu mai aveau nimic din vioiciunea ciudată care îi uluise atîta la început. Dar şi mai mare le fu uimirea cînd trăsăturile ciudatului portret începură să se şteargă pe nesimţite, aşa cum dispare aburul, după ce ai suflat pe suprafaţa unui oţel curat. Ceva tulbure rămase pe pînză, iar cînd oamenii veniră mai aproape, văzură pe ea un peisaj fără însemnătate. Aşa încît, plecînd de acolo, vizitatorii rămaseră încă multă vreme nedumeriţi: văzuseră ei într-adevăr portretul misterios, sau totul fusese numai un vis care li se înfăţişase o clipă ochilor obosiţi de îndelungata cercetare a atîtor tablouri vechi?